

TIGHT BINDING BOOK

UNIVERSAL
LIBRARY

OU 192599

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. $\frac{M 82}{P 225}$

Name of Book... ~~शेजारी पाजारी~~

Name of Author... परांजपे

शेजारी पाजारी

के. पां. परांजपे

प्रकाशन क्रमांक ३८

ग. पां. परचुरे प्रकाशन मन्दिर मुंबई ४

मूल्य दीड रुपया

प्र का श क
ग. पां. परचुरे
ग. पां. परचुरे
प्र का श न
म न्दि र
गो रे गां व क र
चा ल क. २
गि र गां व
मुं ब ई ४

प्र थ मा वृ त्ति
१ ९ ५ ०

स र्वा धि का र
ले ख का क डे

मु ख पृ ष्ठ
स जा व ट
चि त्र का र
मु ल गां व क र

मु द्र क
वि. पु. भा ग व त
मौ ज प्रिं टिं ग
ब्यू रो
गि र गां व
मुं ब ई ४

महत्त्वाची जाणीव

ह्या नाटकाचा प्रयोग लेखकाची
आगाऊ लेखी परवानगी घेतल्याशिवाय,
कोणीही, केव्हांही व कोठेही करू नये.
ह्या नियमाचें उलंघन करणारावर,
कायदेशीर इलाज केला जाईल.

के. पां. परांजपे

पत्रव्यवहाराचा पत्ता—

के. पां. परांजपे

श्रीराम मंदिर (चौपाटी बॅडस्टॅंड जवळ)

सिरी रोड, मुंबई ६

अर्पण पत्रिका—

ज्ञांशीची राणी, भगवा झेंडा, वीर नेताजी, धर्मवीर संभाजी, अटकेपार इत्यादि लोकप्रिय नाटकांचे कर्ते आणि सुंदर संगीत मंडळीचे मालक श्री. गणेश कृष्ण बोडस

ह्यांच्या साहचर्यामुळे मला नाटक लिहिण्याची स्फूर्ति झाली. तेव्हां माझे ' शेजारी पाजारी ' हें प्रथम नाटक मी त्यांना सादर अर्पण केले आहे.

के. पां. परांजपे

कल्पनेचा उगम आणि तिची पूर्तता

ऑक्टोबर १९४१ मधील गोष्ट; दुसरं जागतिक युद्ध सुरू होऊन दोन वर्षे झाली होती. मी त्यावेळी ' सुंदर संगीत नाटक मंडळी ' मध्ये होतो. मंडळीचा मुकाम कोल्हापूरला पॅलेस थिएटरांत होता. युद्धाची झळ आम्हांला चांगलीच जाणवू लागली होती. नाटकांचे उत्पन्न अजिबात पडलं होतं आणि त्याचा व्हायचा तोच परिणाम होऊ लागला होता—एकेक नट मंडळीतून जाऊ लागला होता, आणि त्यामुळे कोणतही नाटक लावणं आम्हांला कठीण पडू लागलं होतं. तथापि काहीं झालं तरी आम्ही चार नट मात्र, शेवटपर्यंत टिकून राहणार होतो. तेव्हा चारच पात्रे असलेले एखादे सुंदर नाटक आम्हांला पाहिजे होतं. इतक्यांत, कर्मधर्मसंयोगाने, सह्याद्री मासिकाचा, नोव्हेंबर १९३८ चा अंक माझ्या वाचनांत आला व त्यांतील श्री. पां. गो. लोढेकरे ह्यांच्या ' खूप केलीत पंत ' ह्या लघुकथेनें माझे मन आकर्षून घेतलं. ' शेजारी पाजारी ' नाटकाची मध्यवर्ती कल्पना मला त्या कथेवरून सुचली आणि मी हें चार पात्रांचें नाटक लिहिलं. ह्या नाटकाचा प्रथम प्रयोग, सुंदर संगीत मंडळीनें, देवरुख (जि. रत्नागिरा) येथें १९४२ च्या फेब्रुवारींत केल्या. परंतु १९४२ च्या आंदोलनाचे वेळी ती मंडळी बंद झाली आणि हें नाटक मुंबईच्या रंगभूमीवर आणण्याची माझी इच्छा अपूर्ण राहिली.

त्या माझ्या इच्छेची, आठ वर्षांच्या कालावधीनंतर-म्हणजे ता. १ जानेवारी १९५० रोजी पूर्तता झाली आणि म्हणून ज्यांनी ज्यांनी मला साहाय्य केले, त्या सर्वांचे आभार मानणे, माझे कर्तव्यच ठरते. ह्या नाटकाची मध्यवर्ती कल्पना, 'वृष केलीत पंत' ह्या श्री. पां. गो. लोहोकरे ह्यांच्या लघुकथेवरून मुचली. नाटक लिहीत असतांना, श्री. रा. ग. कृ. बोडस व सौ. सरस्वतीबाई बोडस ह्यांनी मला बहुमोल सूचना दिल्या. नाटक मुंबईच्या रंगभूमीवर आणण्यासाठी, माझे जिवलग मित्र श्री. विष्णुपंत वैशंपायन व श्री. वसंतराव कुळकर्णी, ह्यांनी अविश्रांत श्रम केले. नाट्यमंदिरच्या चालक सौ. विमलाबाई घैसास व सौ. विजया देसाई ह्यांनी आपुलकीने मदत केली. माझे मित्र मास्टर सुरेश हळदणकर ह्यांनी जिवापाड मेहनत घेऊन, गाण्यांना भावमधुर चाली दिल्या. नाटकांतील एकमेव, परंतु अत्यंत आवश्यक असलेल्या देखावा, श्रीनंद नाट्यगृह (दादर) चे मालक श्री. रा. भांडारे ह्यांनी अत्यंत थोड्या अवकाशांत, विनामूल्य करून दिला. ह्या सर्वांचा मी अत्यंत ऋणी आहे.

माझ्या सारख्या अप्रसिद्ध लेखकांचे, हे पहिलेच नाटक छापण्याची श्रद्धाही दाखविल्याबद्दल, ग. पां. परचुरे प्रकाशन मंदिराचे तरुण आणि उत्साही मालक श्री. ग. पां. परचुरे ह्यांचा आणि पुस्तकांत बालण्यासाठी लागणारे फोटो विनामूल्य काढून दिल्याबद्दल माझे मित्र श्री. एल. आर. पाटकर ह्यांचा, मी अत्यंत आभारी आहे.

सहृदय प्रेक्षक आणि वाचकहो, नाटक हे दृश्यकाव्य असते, ही जाणीव मनांत बाळगूनच आपण ह्या नाटकाचे परीक्षण कराल, अशी आज्ञा धरून, मी आपली तात्पुरती गजा घेतो.

आपला नम्र

केशव पांडुरंग परांजपे.

१

[श्रीनिवास त्रिळिंग्ज (मुगभाट मुंबई ४) मधील ब्लॉक नंबर १ व नंबर २ ह्यांचे दिवाणखाने रंगभूमीवर दिसत असतात. नंबर १ मध्ये **श्रीनिवास** नांवाचा २५-२६ वर्षे वयाचा तरुण राहातो. नंबर २ मध्ये **हरिहरपंत** ह्या नांवाचे ५० वर्षे वयाचे गृहस्थ राहातात. त्यांचेकडे त्यांचे दुसरेपणचे कुटुंब, **लक्ष्मीबाई** (वय २०-२२ वर्षे) व त्यांची पहिल्या बायकोची मुलगी **नलिनी** (वय १९-२० वर्षे) एवढीच माणसे आहेत. आतां तारीख १५ जूनचा सुमार आहे. रात्री आठ वाजण्याची वेळ. पडदा उघडतो. लक्ष्मीबाई कॅटवर अंथरूण घालीत असते. नलिनी खुर्चीवर बसून पुस्तक वाचीत असते. अंथरूण घालून झाल्यावर लक्ष्मीबाई नलिनीकडे रागानें पाहात आंतल्या खोलींत जाते व नलिनी पुस्तकांतून श्रीनिवासचा फोटो काढून पाहूं लागते. इतक्यांत दूरच्या घड्याळांत आठांचे टोले पडतात.]

लक्ष्मीबाई : (प्रवेश करून) नरू , किती वाजले ग हे ?

नलिनी : मला काहीं विचारलंत माई ?

लक्ष्मीबाई : हो हो ! तुला विचारलं ! ऐकायला नाही का आलं ? लक्ष कुटें होतं तुझं ? अग वाजले किती ?

नलिनी : [हातावरील घड्याळांत पाहून] आट.

लक्ष्मीबाई : पाहा ! आट वाजले. अजून ह्यांचा पत्ता नाही. आतां ह्यांनंतर ते पेढे येणार तरी केव्हां नि आजचा गुरुवार साजरा होणार तरी केव्हां ? [आंतल्या खोलींतून बादली आणि कळशी घेऊन येते] नरू, जा बरं पाण्याची एवढी शेवटची खेप घेऊन ये.

नलिनी : सकाळपासून सर्व पाणी मीच भरलं, स्वयंपाक केला. दमायला झालं बाई मला ! आतां एवढी खेप तुम्हीं आणलीत तर...

लक्ष्मीबाई : मला काहीं होणार नाही. तुझी मात्र मी एकेक गंमत बघतं आहे. कुटें बाहेर जायचं आलं म्हणजे तू मला जायला सांगतेस नि मी बाहेर गेल्याबरोबर तू इथून बाहेर पाय काढतेस. चालली भटक्याला ! भटकभवानी कुटची !

नलिनी : कुटें जातं हा मी ?

लक्ष्मीबाई : मला काय माहीत ? आपल्या मनाला विचार ! ठीक आहे. मी आणतं पाणी ! मला नाही कामाचा आळस येत. पण हें बघ, तू मात्र जाऊं नकोस हो कुटें !

नलिनी : [तिरस्कागनं] हं !

लक्ष्मीबाई : मी बाहेर कडी लावून घेणारच आहं म्हणा. (जाते)

नलिनी : [वेडावून] बाहेरून कडी लावून घेणारच आहं म्हणा ? त्यापेक्षां तुरुंगांतच पाठवा ना मला ! [श्रीनिवास आपल्या खोलींत प्रवेश करतो] श्रीनिवास, अहो श्रीनिवास [श्रीनिवास भिंतीला कान देतो] माईनीं दाराला बाहेरून कडी लावली आहं तवढी काढा ना ! प्लीज, काढा ना.

श्रीनिवास : येस, ओ. के. [कडी काढून खोली नंबर २ मध्ये येतो] अरे वा ! जादूच्या पेटींत सुंदर तरुणी लपवली आहे वाटतं ?

नलिनी : जादूची पेटी कसली, पिंजरा वाटतोय हा मला.

श्रीनिवास : किंवा तुमंग म्हणा पाहिजे तर !

नलिनी : छे तुमंग सुद्धा नव्हे. त्यांतले कैदी कामाकरितां कांहीं काळ तरी बाहेर पडूं शकतात.

श्रीनिवास : तुम्हांला बाहेर पडायची, हल्लीं इतकी का चोरों झाली आहे ?

नलिनी : चोरी नाही, मनाई—सक्त मनाई—झाली आहे. माईचा—माझ्या त्या सावत्र आईचा माझ्यावर खडा पहारा असतो. मीं कुणारीं बोलतां कामा नये; कुणाकडे पाहतां कामा नये; एवढंच काय, मीं खोलीच्या सुद्धा बाहेर पडतां कामा नये.

श्रीनिवास : अगदीं कशाला सुद्धा ?

नलिनी : फक्त नळावर जायची मला परवानगी आहे. पण मीं त्या बाजूच्या नळावर नाही जायचं !

श्रीनिवास : असं ? कां बरं ?

नलिनी : कां बरं काय ? अहो तिकडे—त्या बाजूला—एक फार भयंकर मनुष्य राहतो.

श्रीनिवास : [हसून] म्हणजे मीच ना ? हं ! मी कांहीं डूक घरणारं विषारी जनावर नव्हे कीं पाहिल्याबरोबर तुम्हांला डसेन.

नलिनी : तसं एखादं जनावर डसलं तर माई म्हणतील, 'छान झालं. कटकट गेली एकदाची.'

श्रीनिवास : माई तुमची सावत्र आई. हा असा दुष्टावा चालायचाच !

नलिनी : पण त्यांनीं असं कां बरं करावं ? माईना मदत करायची मी माझ्याकडून शिकस्त करतें. पण त्यांच्या कांहींच मनाला येत नाही त्याला मी तरी काय करणार ?

श्रीनिवास : एक दिवस डोळ्यांत झणझणीत अंजन घाला !

नलिनी : आणि बाता झोकण्यांत मोठ्या वस्ताद बरं कां ! मी एखादी आश्चर्य-कारक गोष्ट सांगितली कीं त्याहीपेक्षां आश्चर्यकारक गोष्ट त्या सांगणारच ! परवां मीं म्हटलं, सपोंदर झालेल्या एका बाईच्या पोटांतून अडीच फूट लांबीचा साप

निघाला. लागलीच त्या म्हणाल्या की आमच्या गांवच्या एका बाईच्या पोटांतून अडीचशें फूट लांबीचा साप निघाला.

श्रीनिवास : अहो साप नसेल ! आतडं असेल तें पोटांतलं !

नलिनी : मी म्हटलं, लग्न व्हायचं असलं म्हणून काहीं मुलींवर इतकी करडी नजर ठेवायला नको. तर त्या म्हणाल्या—काय म्हणाल्या असतील सांगा बरं !

श्रीनिवास : काय म्हणणार ? आमच्याकडे लग्न व्हायच्या मुलींना खोलीत कोंडून घालतात असं म्हणाल्या असतील !

नलिनी : छे ! चुकलं ! खोलीत कोंडून घालतातच ! आणि शिवाय अंगावर रात्रंदिवस काळा बुरखा देतात. दुसऱ्यांनीं माझ्या चेहेऱ्याकडे पाहू नयेच, पण मी सुद्धा माझ्या चेहेऱ्याकडे पाहू नये.

श्रीनिवास : म्हणजे काय ?

नलिनी : म्हणजे आरशांत पाहू नये !

श्रीनिवास : बरोबर ! तुम्हांला पडदानशीन राहायला सांगतात त्या !

नलिनी : माझे मात्र पुरे हाल आले आहेत. परवां मॅट्रिकचा रिझल्ट लग्नेपर्यंत सारं ठीक होतं ! त्यानंतर हा कैदखाना माझ्या नशिबीं आला !

श्रीनिवास : तुम्हीं हरिहरपंतांना कां नाहीं सांगत ह्या गोष्टी ?

नलिनी : बावांना ना ? ते तर माईच्या ताटाखालचं मांजर. माईच्या शब्दाला मान डोलवून डोलवून, एखादे वेळीं त्यांची मान इतकी दुखायला लागते की शेवटीं त्यांना बरं वाटण्यासाठीं सायंटिफिक मसाजच करून घ्यावा लागतो. दुसरेपणची बायको ना ! करतात काय !

श्रीनिवास : अरेरे ! तुमच्या माईचं नांव लक्ष्मी ठेवण्याऐवजीं कडकलक्ष्मीच ठेवायला पाहिजे होतं !

नलिनी : माझ्याशीं भांडायच्याच त्या ! घरांतलं माणूस ना मी ? बाहेरचीं माणसं त्यांचीं बोलणीं काय म्हणून ऐकून घेतील ? तेव्हां माझं एक जावो मेलं ! पण शेजाऱ्या-पाजाऱ्यांशीं सुद्धा त्या इतका वितंडवाद करतात की आमच्याकडे कुणी म्हटल्या कुणी फिरकत नाहीं. नाहीं म्हणायला तळमजल्यावरच्या त्या ताराबाई नि शांता-रामाच्या चाळीतल्या त्या शांताबाई एवढ्याच काय त्या त्यांच्या जिवल्या मैत्रिणी.

श्रीनिवास : तुम्हांला असं वागवून त्या काय मिळवणार ?

नलिनी : हेवादावा ! अहो, बावांनीं कधीं चुकून माकून दोन वेण्या आणल्या—
दोन वेण्या आणणं म्हणजे कपिलापृष्ठीचाच योग म्हणा; पण समजा दोन वेण्या
आणल्याच—तर दोन्हीही वेण्या त्याच घालतात. मला कधीं देत नाहीत.

श्रीनिवास : अरेरे ! वाईट वाटून घेऊं नका ! मी देईन कीं तुम्हांला
वेण्या ! अं ?

नलिनी : इश्रा ! असं कुठें म्हटलं मी ? तुम्हांला बँकेंत नोकरी लागून एक वर्ष
होऊन गेलं ! त्याचे पेढे नाही मिळाले अद्याप ! नि म्हणे, मी देईन कीं
तुम्हांला वेण्या !

श्रीनिवास : अहो पेढ्यांची गोष्ट निराळी नि वेण्यांची निराळी. तसं म्हटलं
तर तुम्हींच मला पेढे दिले पाहिजे—मॅट्रिकमध्ये पास झाल्याबद्दल.

नलिनी : अहो पास होण्याची गोष्ट निराळी नि नोकरी मिळण्याची निराळी !
कादा; कादा बरं पेढे प्रथम.

श्रीनिवास : आतां पेढे कांहीं मिळायचे नाहीत; पण—चलना माझ्याकडे.
चावलं नका. मी कांहीं डसणार नाहीं तुम्हांला.

नलिनी : तें समजलं. पण माई नळावर गेल्या आहेत, त्या आतां परत येतील.

श्रीनिवास : आल्या म्हणून काय झालं ? तुमच्या माईंचा तुम्हीं फारच वागुल-
बुवा केल्या आहे बुवा ! या ना !

[श्रीनिवास व नलिनी ब्लॉक नं. १ मध्ये जातात.

नलिनी खुर्चीवर बसते. श्रीनिवास खोली साफ करू लागतो]

नलिनी : इश्रा ! काय ही खोली ! हें अंथरुण नेहमीं घातलेलंच असतं वाटतं ?

श्रीनिवास : हो. रोज रोज कोण घालीत बसतो अंथरुण ? आला कीं पडल्य !
बस ! खरं सांगू का, गृहं तु गृहिणी हीनं कांतारात् अतिरिच्यते.

लक्ष्मीबाई : [कळशी व चादली घेऊन नं. २ मध्ये प्रवेश करतात] अं ?
ही गेली कुठें ? नि कशी गेली ?

नलिनी : लवकर पेढे द्या बरं का ! [लक्ष्मीबाई भिंतीला कान लावून ऐकू
लागतात]

श्रीनिवास : जरा बसा ना ! घाई कसली एवढी ?

नलिनी : नको. आमच्या त्या कडकलक्ष्मीबाई येतील इतक्यांत. तेव्हा पेढे बिंदे लवकर देऊन टाका.

श्रीनिवास : पेढे काहीं मिळायचे नाहीत आतां, पण [सिगरेटची पेटी पाहून] सिगरेट मिळेल. चालेल ?

नलिनी : ई ५५ !

श्रीनिवास : मग काय ? थंडगार पाणी देऊं ?

नलिनी : हं ! पेढ्याची तहान पाण्यावर भागवायची.

श्रीनिवास : [रिकामा माट पाहून] छे ! तें सुद्धा ब्रह्मचाऱ्याच्या घरांत मिळण्याची मारामारीच आहे. आतां पाण्याची तहान कशावर भागवायची ?

लक्ष्मीबाई : पेढे—पाणी—तहान ! छान छान चाललं आहे.

नलिनी : आतां माझ्या मनांत एक कल्पना आली आहे.

श्रीनिवास : कोणती ?

नलिनी : मी तिकडे गेलें म्हणजे म्हणून, माई, मुंबईला बायका सिगरेट ओढतात. त्यावर त्या म्हणतील कीं आमच्याकडे बायका गुडगुडी ओढतात नि सिगरेट पटापट खातात. खरंच, नक्की असं म्हणतील त्या.

[नलिनी व श्रीनिवास हसतात. लक्ष्मीबाई संतापून ब्लॉक नं. १ मध्ये येतात]

लक्ष्मीबाई : अग काटे, इथें कशाला आलीस ? चल नीघ इथून. बाहेर कशी पडलीस तूं खोलीच्या ?

[नलिनी श्रीनिवासकडे पाहते]

श्रीनिवास : सांगा, सांगा त्यांना काय खरं आहे तें.

लक्ष्मीबाई : सांगा सांगा ! नाही का आठवत एखादी थाप ?

नलिनी : ह्यांनीं बाहेरची कडी काढली !

लक्ष्मीबाई : ह्यांनीं म्हणजे ह्या गुंडानेंच ना ?

नलिनी : माई, गुंड नाहीत ! चांगले बी. ए. आहेत ते !

लक्ष्मीबाई : बी. ए. असूं दे नाहीतर जी. ए. असूं दे. त्यानें दाराची कडी काढली ह्यावरून काय तें दिसतंच आहे. आज कडी काढली; उद्यां दरवाजा सुद्धा फोडायचा हा ! म्हणून आपण त्याच्या खोर्लीत यायचं कीं काय ? चल इथून. [ब्लॉक नं. २ मध्ये येतात] काय तरी बाई पोर ?

श्रीनिवास : मी जी. ए. काय ? अं ? नि मी गुंड ? म्हणजे मला ती अकून ओळखत नाही असं दिसतं ! [लक्ष्मीबाई भिंतीला कान देतात] ती टिटाटवळी पुन्हा मला असं म्हणूंदे तर खरी; तिच्या कानाखालीं दोन बर काढीन.

लक्ष्मीबाई : [नलिनीला] तूं पुन्हा खोलीच्या बाहेर तरी पड ! तुझं तंगडंच मोडीन ! [श्रीनिवास चपापतो व आंतल्या खोर्लीत जातो] जा. ही बादली नि कळशी आंत नेऊन ठेव. [नलिनी बादली व कळशी आंत नेते.] आणि एक तांब्याभर पाणी घेऊन ये. मला फार तहान लागली आहे. [नलिनी तांब्या घेऊन येते. तो आपल्या हातांत घेऊन नलिनीच्या तांडाला लावते] तुला पाणी हवं आहे ना ? पी आतां ! पी ! अं ? मी पाजतं कीं तुला हवं तितकं पाणी !

नलिनी : मला हें इथलं पाणी नको आहे.

लक्ष्मीबाई : मग कुठचं हवं आहे ?

नलिनी : तुम्हांला नाहीं समजायचं तें !

लक्ष्मीबाई : [तांब्या खाली ठेवून] हो हो ! मी काय अशिक्षित; गांवढळ, नि तूं शिकलेली, शहाणी सुरती, शहरढळ ! पण हीं पाप्यें मला चांगलीं समजतात बरं ! थांब; आजपासून बाहेर जातांना दाराला बाहेरून कुटूपच ठोकून जातें.

नलिनी : माई, हा हो काय तुमचा आततायीपणा ? मी म्हणजे तुम्हांला कोण वाटतें ?

लक्ष्मीबाई : आपण ना ? आपण एक मोठ्या विदुशी आहांत; पण माझं आपल्याला ऐकायलाच हवं. निदान लग्न होईपर्यंत तरी तुला बाहेर जातां यायचं नाही !

नलिनी : लग्न होईपर्यंत बाहेर जातां यायचं नाही ! पण बाहेर गेल्याशिवाय लग्न तरी कसं होणार ?

लक्ष्मीबाई : बाहेर जाऊन लग्न होत नाहीं; पण विघ्न मात्र उपस्थित होतं !

नलिनी : तसं झालं तरी पुरवलं. हा कोंडवाडा नको मला. ह्या कोंडवाड्यांत कोंडायला मी काय गाय आहे होय ?

लक्ष्मीबाई : गाय नाहीस ग ! पण पारडी मात्र आहेस. चल, अभ्यास करायला लाग !

नलिनी : परीक्षा झाली, पास झाले ! आतां कसला करायचा अभ्यास ?

लक्ष्मीबाई : तर मग हा हरिविजय लग्न वाचायला. चल.

[नलिनी खुर्चीवर बसते. अर्धवट ओलेले झालेले
हरिहरपंत भिजलेली छत्री घेऊन प्रवेश करतात.]

हरिहरपंत : हु : हु : हु : ! थंडी भरली ! हु : हु : हु : !

लक्ष्मीबाई : आणले का पेढे ?

हरिहरपंत : अग पेढे कसले घेऊन बसलीस ? त्या पंचे डेपोपर्यंत गेलों नि अशी पावसाची सर आली, कांहीं विचारूं नकोस ! तशांत माझ्या छत्रीला जरासा भोसका पडलेला ! [छत्री उघडतात. तिला फार मोठा भोसका असतो.] नन्हु, जरा सुई-दोरा दे बंधू ! [नलिनी सुई-दोरा देते. पंत सुईत दोरा ओवण्याचा प्रयत्न करतात. पण त्यांना जमत नाही.] अग, एवढी सुई दे वरं ओवून. मला नीटसं न्याहाळत नाहीं रात्रीचं !

लक्ष्मीबाई : बेश न्याहाळतं सगळं. नि नसेलच दिसत तर आपल्या लेकीलाच सांगा ना ! तिला तरी दिसतं ना चागलं ?

नलिनी : छे छे ! माझ्यापेक्षां तुमचीच दृष्टि आहे चांगली-कावळ्यासारखी. [लक्ष्मीबाई सुई ओवून देते. पंत छत्री शिंठू लागतात.] बाबा, तुम्ही छत्रीच्या डॉक्टरकडे कां नाहीं गेलांत ?

लक्ष्मीबाई : ते जाताहेत डागदराकडे ! स्वतः कधीं आजारी पडले तरी डागदराला एक पैही टायचे नाहीत. मग छत्रीकरतां तर काय बोलायलाच नको !

नलिनी : माई, मुंघईत छत्र्या दुरुस्त करणारे-म्हणजे छत्रीचे डॉक्टर फार आहेत. समजलं का ?

हरिहरपंत : तिला काय त्यांत समजणार आहे ?

लक्ष्मीबाई : त्यांत काय समजायचं आहे ? खेडेगांवांत वैद्य असतात, तसे

शहरांत डागदर असतात ! खेडेगांवांत मातीच्या चुली तर शहरांत त्रिडाच्या चुली !
एकूण काय चुलीच ! होय कीं नाही ?

हरिहरपंत : नाही नाही ! हो हो ! तूं म्हटतेस तें अगदीं बरोबर आहे. काय
नल्लू ? [' हो म्हण ' म्हणून खुणावतात.]

नलिनी : डॉक्टर, चुली—बरोबर बरोबर.

हरिहरपंत : [छत्री शिवून होते] चला ! आतां एवढा पावसाळा तरी बघा-
यला नको. खरोखर आज एवढा जोराचा वारा पाऊस येऊन सुद्धा छत्रीवरच
निभावलं ही दत्ताची कृपाच म्हणायची !

लक्ष्मीबाई : दत्तानें कृपा केली, पण त्याला ठेवायला पेढे आणलेत का ! आज
गुरुवार ना ?

हरिहरपंत : हो हो. आज गुरुवार ! म्हणून मी पेढे आणायला गेलों सुद्धा.
पण तेवढ्यांत हा जोराचा पाऊस आला नि माझ्या मनांत एक विचार आला.
म्हटलं तुझं मत घ्यावं ! असं पाहा, आपण आतां कुटुंबाची तरी एक वार करूं या.
एक गुरुवार तरी किंवा सोमवार तरी. मी आपल्या पूर्वीपासून दत्तालाच भजतो.
म्हणून गुरुवारीं पेढे-हार आणतां. आतां तूं आलीस. आतां आम्हांला तुझ्या मता-
प्रमाणं चालावं लागतं. तूं आहेस सोमवार करणारी—शंकराची पार्वती !

लक्ष्मीबाई : शंकराची कसली, लंकेची पार्वती आहें मी ! एक फुटका मणी
तरी आहे का अंगावर !

नलिनी : फुटका मणी मात्र खरोखरच नाही हं अंगावर !

लक्ष्मीबाई : जरा कुटें चार चौघांत जायचं असलं तर मला बाई लाज वाटते !
आतां आज सिनेमाला जायचं आहे माझ्या मनांतून. पण असं ओकंबोकं शरीर
वेऊन कसं जायचं ?

हरिहरपंत : हुः हुः हुः !

लक्ष्मीबाई : काय झालं हु हु करायला ? मीं सिनेमाला जायचं म्हटलं म्हणून
थंडी भरली असेल ही !

हरिहरपंत : तसं नव्हे ग ! काय बरं म्हणत होतो मी ? हां ! आपण एक देव
उरवूं या ! एको देवः केशवो वा शिवो वा ! मी म्हणतो शंकरापेक्षां दत्तच बरा !

लक्ष्मीबाई : म्हणजे सोमवारीं बेलाचीं चार पानं आणतां तो सुद्धा खर्च वांचला.
कद्रू कुठले !

हरिहरपंत : अग पैशाचा तसा प्रश्न नाही. आपण दत्ताची पूजा केली म्हणजे त्यांत ब्रह्मा, विष्णु, महेश असे तिघेही येतात. काय ?

लक्ष्मीबाई : तें तुमचं मी कांहींएक ऐकणार नाही. सोमवार झाला पाहिजे, गुरुवार झाला पाहिजे नि आज सिनेमाही पाहिल्या पाहिजे.

नलिनी : माई, आज खर्च सिनेमाला जायचं ?

लक्ष्मीबाई : हो खर्च जायचं !

नलिनी : वा वा ! मला आधीं पातळ बंदलं दे.

लक्ष्मीबाई : पण तूं नाहीं यायचं.

हरिहरपंत : मग एकटीच जाणार का तूं ?

लक्ष्मीबाई : आपण दोघांनींच जायचं नि हिनें घरीं राहायचं !

हरिहरपंत : मला रोज रोज जागरण झेपतील का ह्या वयांत ?

लक्ष्मीबाई : अन् हो. आपल्याला एक सांगायचं राहिलं.

हरिहरपंत : आतां आणखी काय सांगायचं राहिलं ?

लक्ष्मीबाई : आपल्या नलूचं लवकरच लग्न उरकून टाकलं पाहिजे. आज तिनें काय प्रकार केला माहीत आहे ?

हरिहरपंत : कां, काय केलं ?

लक्ष्मीबाई : त्या शेजारच्या गुंडाच्या खोलींत जाऊन बोल्त बसली होती त्याच्याशीं !

नलिनी : बाबा, काय झालं हो गेलं त्यांच्या खोलींत तर ?

लक्ष्मीबाई : तुझं काय अडेल तिथें नाहीं गेलीस तर ?

नलिनी : बाबा, मॅट्रिकची परीक्षा होईपर्यंत नव्हतें का जात त्यांच्याकडे शिकवणीला ? किती चांगले शिकवायचे ते ! नि माझ्यासाठीं त्यांनीं किती मेहनत घेतली. म्हणून तर मी पहिल्या वर्गांत पास झालं. परीक्षा होईपर्यंत त्यांच्याकडे गेलं तरी चालत होतं. आतां मात्र...

हरिहरपंत : अग तो तुला फुकट शिकवीत होता, म्हणून मी जरा काणाडोळा करीत होतो. परंतु खरं विचारशील तर माझं कांहीं त्याच्याविषयी तितकंस चांगलं मत नाही.

लक्ष्मीबाई : आणि त्यानें ह्या दरवाजाला लावलेली बाहेरची कडी काढून हिला आपल्या खोर्लीत नेली.

हरिहरपंत : असं काय ? [श्रीनिवास खुजा घेऊन नळावर जाऊं लागतो] काहो श्रीनिवास, कुठें चाललां ?

श्रीनिवास : [ब्लॉक नं. २ मध्ये प्रवेश करून] नळावर !

हरिहरपंत : मग त्या बाजूला नाही वाटतं? अं? नळाचं निमित्त करून नळकडे पाहायला पाहिजे? पण याद राखून ठेवा...

श्रीनिवास : हें पाहा, उगाच रागावूं नका. त्या बाजूच्या नळावर ह्या खोर्लीतल्या बिन्हाडकरुंनीं जायचं नाही असा कांहीं मालकाचा कायदा नाही ना ?

हरिहरपंत : नाही नाही ! कायद्याचं मला कांहीं सांगतां येत नाही आत्तांच !

श्रीनिवास : आणि आपण म्हणतां त्या दृष्टीनें माझं लक्षच नसतं. काय नळ ! नाही नलिनीबाई ! [जातो]

लक्ष्मीबाई : पाहिलंत, पाहिलंत कसं उत्तर दिलं तें? म्हणून म्हणतें, हिचं एकदा लवकर लग्न होऊन जाऊं दे, म्हणजे आपण सुटलों एकदाचीं !

नलिनी : आणि मी ही सुटलें जन्माची !

लक्ष्मीबाई : मी तिच्याकरतां एरु वर ठरवून सुद्धा टाकला आहे.

हरिहरपंत : वा वा ! किती ही मुलीची काळजी ! हो, पण त्याचं नांव काय ?

लक्ष्मीबाई : ते-शांतारामाच्या चाळींतले शांतारामपंत !

हरिहरपंत : तो पन्नास वर्षांचा केसपिक्या थेरडा ?

नलिनी : इश ! त्या कुत्रड्याशीं लग्न करायला मी मुळींच तयार नाहीं.

हरिहरपंत : अग त्याला कर्ज आहे म्हणतात !

नलिनी : शिवाय त्याला पहिल्या बायकोची एक मुलगीही आहे.

हरिहरपंत : त्याला ट्रॅममध्ये सुद्धा दुसऱ्यांनीं चढवावा लागतो.

नलिनी : सोनापुरांत त्याचीं लकडं मुद्दा खरेदी करून झालीं असतील.

हरिहरपंत : म्युनिसिपॅलिटीचा पास मुद्दा आला असेल कदाचित्.

लक्ष्मीबाई : मग त्याला काय हरकत आहे ? तुम्हीं नाही का पन्नास वर्षांचे ? तुम्हांला नाही का पहिल्या बायकोची मुलगी ? तुमच्या नाही का गोवण्या...

हरिहरपंत : अग हो हो...

लक्ष्मीबाई : आणि असं असतांनाही मीं तुमच्याशीं लग्न केलंच ना ?

हरिहरपंत : तें जरी खरं असलं तरी माझ्या मुलीचं मात्र विजवराशीं लग्न होऊं नये असं मला वाटतं. अगदीं स्वानुभवावरून सांगतां आहे मीं हें !

लक्ष्मीबाई : आपला जीव तेवढा वचावला पाहिजे, मग भले दुसऱ्याचा जीव गेला तरी हरकत नाही. असंच ना ?

हरिहरपंत : तसं नव्हे ग ! पहिल्या बायकोची मुलगी जिवंत असली तर सावत्र आईशीं तिचं भांडण जुंपतं, झोबाझांबी सुरू होतं दोघींची !

नलिनी : आणि ती आई आपल्या सावत्र मुलीला छळून खाते !

हरिहरपंत : त्यापेक्षां मीं तिच्यासाठीं जी नवऱ्याची निवड केली आहे ती फार चांगली आहे.

नलिनी : बाबा, माझ्याकरतां नवऱ्याची निवड माई करतात, तुम्हीं करतां नि माझी आवड कुणी लक्षांतच घेत नाहीं हें कसं ?

लक्ष्मीबाई : लग्न व्हायच्या मुलींना मुळीं आवड निवडच नसते.

हरिहरपंत : आमची निवड तीच तुझी आवड !

लक्ष्मीबाई : आमच्या खेडेगांवांतल्या मुलीं अशाच वागतात, मीं नाहीं ह्यांना माळ घातली ?

हरिहरपंत : नि मी कळवण्याप्रमाणें तो नवरा मुलगा उद्यां हिला पाहायला येणार आहे. आणि दत्ताची कृपा असली तर हें लग्न जुळूनही जाईल !

लक्ष्मीबाई : दत्ताची कृपा तेवढी पाहिजे. पण त्याला पेढे कांहीं आणायला नकोत ! जा आधीं पेढे आणायला.

हरिहरपंत : मी खरं सांगू का ? मी आतां फार दमलों आहे ग ! तेव्हां नदूच जाऊन आणीना पेढे ?

लक्ष्मीबाई : तिला नाही पाठवायची वाहेर.

हरिहरपंत : मग तू जा !

लक्ष्मीबाई : मी रात्रीच्या वेळीं रस्ताच चुकतं.

नलिनी : आणि मग मुगभाटांत यायच्या ऐवजीं माई बोरघाटांत जातील.

लक्ष्मीबाई : अहाहा ! बोरघाट कुठें आहे तो मला माहीतच नाही जसा कांहीं !

हरिहरपंत : कुठें ? कुठें आहे बोरघाट ?

लक्ष्मीबाई : सांगायलाच हवा का ? बरोबर सांगितलं म्हणजे चेहेरे काळवंड-तील. दांत पडतील.

हरिहरपंत : पडूं देत. असतील त्याच पडतील. तेव्हां सांगाच एकदा.

लक्ष्मीबाई : तो-चौपाटीवर जातांना लागतो तो !

हरिहरपंत : हो हो हो !

नलिनी : लागतो लागतो !

लक्ष्मीबाई : तेव्हां उटा. तुम्हींच पेढे आणायला जा.

हरिहरपंत : हं !

लक्ष्मीबाई : लवकर परत या बरं का !

हरिहरपंत : हो.

लक्ष्मीबाई : आज सिनेमाला जायचं आहे म्हणून म्हणतं.

हरिहरपंत : हुः हुः हुः ! [जातो]

नलिनी : माई, कोण पाहायला येणार आहेत हो उद्यां ?

लक्ष्मीबाई : असेल यायचा मसण्या मांडवकर. हें बघ नले, मी त्या शांताबाईकडे जाऊन येतं हं !

नलिनी : कशाला ?

लक्ष्मीबाई : त्या म्हणाल्या होत्या कीं जमलं तर त्या सुद्धा येणार आहेत

सिनेमाला. म्हणून विचारून येते त्यांना. तू बस इथे. [कुत्रूप घेते व बाहेर जाऊन दाराला कुत्रूप लावू लागते.]

नलिनी : शांताबाई तुमच्याबरोबर आल्या तरी चालतील. पण मी मात्र नको.

श्रीनिवास : [पाण्याचा खुजा घेऊन आपल्या खोलीत येतांना] लाखां बायकांत अशि देखणी...

लक्ष्मीबाई : [खिडकीतून] जळ्ळीं मेल्यांचीं तोंडं तीं ! काय तरी बाई पदं हीं ! [जाते]

श्रीनिवास : [आपल्या खोलीत] तिच्या ग वाणी पाहिलिग नाहीं कुणी. [आंतल्या खोलीत जातो]

नलिनी : [प्रथम इकडे तिकडे कांहीं तरी शोधित असते. नंतर एकदम आठवण आल्यासारखं करून टेबलावरील एक पुस्तक उघडून त्यांतून श्रीनिवासचा फोटो काढून पाहू लागते] श्रीनिवास, हा कोंडमारा मला आतां असह्य झाला आहे. तुम्हीं जर मला साहाय्य केलंत तरच मी ह्यांतून सुटेन नि नंतर...

येईल भूवरी स्वर्ग मोहना

होशिल तू जरि माझा

वाहिन माझे प्राण साजणा

होशिल तू जरि माझा

मंथुनि सागर, सौख्य सुधाघट, रंगुनि तुझिया प्रेम परागीं

आणिन तू जरि माझा

सागर खंवल वादळ गरजे

पैल तिरा काशि जाऊं ?

अंधकार घनदाट पसरला

वाट तुझी किति पाहूं ?

तरेल कैसी जीवन-नौका

जोंवरि तू नच माझा

[नलिनी मधल्या दारावर टिकटिक करते]

श्रीनिवास : [आपल्या ब्लॉकच्या दिवाणखान्यांत येऊन] कोग, कोग आहे ?

नलिनी : मी. मी ती !

श्रीनिवास : खोलीच्या दाराला तर बाहेरून कुलूप आहे !

नलिनी : म्हणूनच मी इथे अडकून पडले आहे हो. कोण मला सोडवणार ?

श्रीनिवास : अहो असं करा; त्या मधल्या दाराला तर कुलूप नाही ना ठोकलं ?

नलिनी : नाही. फक्त कडीच घातली आहे.

श्रीनिवास : मग तुम्हीं तिकडची कडी काढा. मी इकडची कडी काढतो.
[दोघे दोन्ही बाजूंच्या कड्या काढतात. नलिनी श्रीनिवासच्या खोलीत जाते]

नलिनी : मी मघांशीं इकडे आले म्हणून माई किती रागावल्या !

श्रीनिवास : तरी सुद्धा तुम्हीं परत इथे आलांत.

नलिनी : माझ्या आयुष्याचं मातेरं व्हायची वेळ आली तरीही मी गप्प कशी बसूं ?

श्रीनिवास : म्हणजे झालं तरी काय ?

नलिनी : माईनीं नि बाबांनीं माझं लग्न उरकून टाकायचा चंग बांधला आहे.

श्रीनिवास : वा वा ! फार छान.

नलिनी : माईच्या मनांतून मला एका म्हाताऱ्या खोडाच्या गळ्यांत बांधायची आहे.

श्रीनिवास : साळीचा भात पंक्तीला नि म्हातारा नवग गमतील. उत्तम उत्तम ! आणि बाबांच्या मनांतून ?

नलिनी : त्यांनीं नेमस्त केलेला वर उद्यां मला पाहायला येणार आहे. नि हें ऐकल्यापासून माझ्या छातींत धडकीच भरली आहे.

श्रीनिवास : छे छे ! धडकी नव्हे ती. तुमचा ऊर भरून त्यांतून प्रेमाचा पूर वाहायला लागला असेल तो.

नलिनी : हें हो काय ? तुम्हांला आतां सुद्धा थट्टा सुचते कशी ?

श्रीनिवास : मी थट्टा करूं नको तर काय करूं ? माझ्या मनांत खूप निरनिराळे विचार असतील. अहो तुमच्या वडिलांना जवळचीं स्थळं दिसणारच नाहीत. बरोबर आहे. परसांतल्या भाजीला किंमतच नसते मुळीं !

नलिनी : किंवा पिकतं तिथें विकत नसतं !

श्रीनिवास : पुष्कळदा असं होतं कीं पिकतं तिथें विकत नाहीच, पण नसतं मात्र !

नलिनी : म्हणजे काय ?

श्रीनिवास : आर्धा मुलींना आईबाप घोडनवऱ्या होईपर्यंत वाढूं देतात !

नलिनी : घोडनवऱ्या काय ?

श्रीनिवास : गगावूं नका घोडनवरी म्हटलं म्हणून ! सर्वसाधारण स्थळ लक्षांतच येत नाही त्यांच्या. त्यांना पाहिजे असतो श्रीमंत जावई ! बडा ऑफिसर ! आणि इकडे तर पैसा खर्च करण्याची इच्छा नसते किंवा ताकद नसते. आता तरुण मनुष्य सर्वसाधारणतः बडा ऑफिसर कांहीं होऊं शकत नाही. आणि मग ओघानेंच ते विजवराच्या गळ्यांत पोरगी बांधायला तयार होतात. बापाकडे सर्व साधारण वऱ्या स्थितींत वाटलेल्या ह्या पोरी तरुण नवऱ्याबरोबर कष्टप्रद जीवन कटण्यापेक्षां, म्हातान्याबरोबर का होईना पण चैनीत राहायला मिळेल म्हणून एखाद्या अंगं गलितं पलितं मुंडं अशा थरड्यार्शांही लग्न करायला तयार होतात. काय खरं कीं नाही ?

नलिनी : अगदी चूक आहे तुमची विचारसरणी. हें तुमचं मत एकाही मुलीला पटायचं नाही नि मला तर नाहीच नाही.

श्रीनिवास : हो का ? मग त्याबद्दल मला आनंदच आहे.

नलिनी : हो खरंच ! आज एक गंमत करायची आहे माझ्या मनांतून.

श्रीनिवास : कोणती ?

नलिनी : आज माई नि बाबा सिनेमाला जाणार आहेत. तेव्हां तीं गेल्यावर आपण सुद्धा जाऊं सिनेमाला. याल ना तुम्हीं ?

श्रीनिवास : त्यांत हो काय ? मी आनंदानें येईन.

नलिनी : मग हें टरलं वरं का.

हरिहरपंत : [आपल्या खोलीच्या खिडकींतून] नळ, ए नळ...

नलिनी : अगबाई बाबा आले वाटतं ! आतां मी मधल्या दारानें तिकडे गेलें तर ते मला पाहातील. आणि इथेंच राहिलें तर ते कदाचित इकडेही येतील.

श्रीनिवास : तुम्हीं आंतल्या खोलींत व्हा !

नलिनी : तुम्हीं कसंही करून बाबांना बाहेर न्या. [आंत जाते]

[श्रीनिवास व्यायाम करू लागतो. पंत
त्याच्याकडे येतात. दोघेही बसतात.]

हरिहरपंत : काहो, आमची नळ इकडे आली आहे का ?

श्रीनिवास : पंत, मघां मीं तुम्हांला जें उत्तर दिलं त्याचं वाईट वाटतं मला. आपण फिरायला चलता का ? मीं सर्व गोष्टींचा उलगाडा करतो.

हरिहरपंत : नकोरे बाबा. सागखी पायपीट करून माझे पाय दुखायला लागले आहेत. मीं जरा टेकतो इथंच. [कॉटवर बसतात]

श्रीनिवास : [हताश होऊन] काय, विशेष बातमी काय आहे ?

हरिहरपंत : कसली विशेष बातमी ? [आंत बांगड्यांचा आवाज होतो]
काहो श्रीनिवास, कांण आहो तिकडे ?

श्रीनिवास : कुठे कुठे ? [दरवाजाकडे पाहतो]

हरिहरपंत : अहो, इकडून, इकडून आवाज आला.

श्रीनिवास : असेल एखादा उंदीर विंदार. लेका, ब्रह्मचान्याच्या घरांत तुला काहींणक मिळणार नाही.

हरिहरपंत : अहो उंदीर नव्हे. बांगड्यांचा आवाज आला चांगला. उंदीर बांगड्या कर्धोपागून भरायला लागले ?

श्रीनिवास : तर मग तो बांगडा उंदीर असेल; किंवा असंही असेल, आपल्याला भास झाला असेल तो. म्हातारपण झालं आहे आपलं. तेव्हां कदाचित भ्रमही असेल.

हरिहरपंत : भास नाही, भ्रम नाही. खात्री झाली आहे माझी की तिथें कुणीतरी बाई असावी.

श्रीनिवास : बाई ? नि माझ्या घरां ? वा पंत, खूप केलीत ! अहो तुमच्या खोलींतून आवाज आला असेल तो.

हरिहरपंत : छे हो ! ह्याच खोलींतून आवाज आला.

श्रीनिवास : पंत, जमलं! अहो तुम्हीं बसलां आहांत—स्प्रिंगच्या कॅटवर बसलां आहांत. तेव्हां स्प्रिंगांचा आवाज आला असेल तो ' कुरुकुरु ' असा.

हरिहरपंत : हे अंदाज कशाला ? मी प्रत्यक्ष तिथे जाऊनच पाहतों.

[पंत खोलींत जाऊं लागतात. श्रीनिवास त्यांना अडवतो]

श्रीनिवास : तिकडे कशाला जातां ?

हरिहरपंत : पाहातों, तिकडे उंदीर आहे का चिचुंद्री आहे !

श्रीनिवास : मी नाहीं तुम्हांला तिकडे जाऊं देणार. माझ्या खाजगी गोष्टींत तुम्हीं लक्ष देतां कामा नये !

हरिहरपंत : कां हो कां ?

श्रीनिवास : तुमचा माझा संबंध काय ?

हरिहरपंत : संबंध काय ? मी ह्या चाळींतला एक सच्छील रहिवाशी आहे.

श्रीनिवास : आणि मी कोण आहे ?

हरिहरपंत : तें आपल्या मनाला विचारा ! पोरीचाळींनीं गजबजलेल्या ह्या चाळींत जर तुम्हीं असले चाळे सुरू केलेत तर आम्हांला तिकडे लक्ष दिलंच पाहिजे. तुम्हीं जर आपल्या घरांत धडधडीत बाया नाचवायला लागलांत...

श्रीनिवास : काय, काय म्हणालांत ?

हरिहरपंत : मी म्हणतों, तुम्ही जर अशा बाया नाचवायला लागलांत तर आम्ही तें डोळे उघडे ठेवून पाहावं कीं काय ?

श्रीनिवास : पाहावत नसेल तर डोळे मिटून घ्या, नाहीतर कायमचे मिटा.

हरिहरपंत : काय म्हणतोस रे ?

[लक्ष्मीबाई आपल्या खोलीच्या दाराचे कुलूप काढून आंत येते]

हरिहरपंत : जास्तसा दम देतो आहेस ?

श्रीनिवास : दमबीम कांहीं नाहीं. तुम्हीं प्रथम खोलीच्या बाहेर व्हा.

[लक्ष्मीबाई मधले दार उघडते]

हरिहरपंत : असं ? होतों होतों ! माझी तेवढी पेढ्यांची पुडी या.

श्रीनिवास : [पुडी देतो] ही घ्या. मला काय करायची आहे तुमची पेढ्यांची पुडी?

लक्ष्मीबाई : अहो, आपली नळ कुठे आहे? तिला आंत ठेवून मी दाराला वाहेरून कुलूप लावून गेलें होतें.

हरिहरपंत : असं? तर मग ती ह्याच्याच खोलींत असली पाहिजे. चल शोधू आपण त्याचं घर. [आंत जाऊं लगतात]

श्रीनिवास : तिकडे कुठें चाललांत? माझ्या हुकमाशिवाय माझ्या घरांत शिरायचा तुम्हांला मुळींच अधिकार नाही.

लक्ष्मीबाई : अधिकार नाही म्हणतोय गुंड! तुम्हीं जाहो आंत.

[लक्ष्मीबाई पंतांना आंत ढकलते. श्रीनिवास त्यांना अडवतो]

हरिहरपंत : अरेरे ! ह्या झटापटींत माझीं हाडं खिळखिळीं झालीं.

नलिनी : [आंतून पुरुषी आवाजांनं] ए श्रीनिवास, चल झाली माझी तयारी. माझा सर्व स्त्रीपार्ट सजून तयार झाला.

श्रीनिवास : अँ?

नलिनी : ९॥ वाजायला झाले. आपण स्टूडिओंत ह्या पूर्वीच जायला पाहिजे होतं. तू कपडे केलेस कीं नाहीस? तू पती नि मी पत्नी असा आपला एक फोटो काढायचा आहे ना?

श्रीनिवास : हो हो. पाहाणारांना वाटलं पाहिजे कीं हें जोडपंच आहे.

हरिहरपंत : अँ? ही काय भानगड आहे?

श्रीनिवास : त्याचं असं झालं पंत, त्या माझ्या मित्राला.....

हरिहरपंत : काहो? मित्रच आहे ना?

श्रीनिवास : काय हें पंत? मी ब्रह्मचारी असलों तरी अगदींच कांहीं 'हा' नाही. तेव्हां ह्या माझ्या मित्राला स्त्री भूमिकेंतला फोटो काढायचा आहे, म्हणून तयार झेण्याकरतां तो इथें आला.

हरिहरपंत : असं होय? मग हें तुम्हीं पूर्वीच कां नाही सांगितलं?

श्रीनिवास : तेव्हां तुम्हीं आतां या!

हरिहरपंत : त्याला बाहेर येऊं दे ना ! हॅ हॅ हॅ ! आम्ही पाहू तरी कसा काय सजला आहे तो ! म्हणजे तेवढंच आपलं ! [खुर्चीवर बसतात]

लक्ष्मीबाई : त्याच्यांत काय बघायचं आहे ? इश्रा ! काय तरी बाई चळ ? चला घरी. [पंतांना ओढते]

श्रीनिवास : ए चल रे ! [श्रीनिवास आंतल्या खोलीत जातो]

हरिहरपंत : अग, आपणही आपला एक एकत्र फोटो काढूं बरं का.

लक्ष्मीबाई : फोटोमध्ये मी उभी राहायची कीं तुम्हीं उभे राहणार ?

हरिहरपंत : मी उभा राहीन, तूं बस. तूं उभी राहा, मी बसेन. आपण दोघांही उभींच राहूं किंवा दोघांही बसूं. दोघांचा फोटो आला म्हणजे झालं.

लक्ष्मीबाई : [आंत पाहून] अहो, हें पातळ परवां आपण नळू पास झाल्याबद्दल तिला आणलेल्या पातळासारखं आहे नाही ? पाहा बरं जरा पुढें होऊन.

हरिहरपंत : काय पाहायचं पातळांत ? आजकाल एखादा नवीन नमुना निघाला म्हणजे सांथीच्या रोगासारखा चोहोंकडे फैलावतो नि हे दुकानदार सुद्धा त्याला एखादं नवीन नांव देतात. हं ! हा काय म्हणे चटणी कलर नि हा आमटी कलर. मग चाललांत तुम्ही चटणी नि आमटी घ्यायला !

लक्ष्मीबाई : तुम्हीं काहीं म्हणा, मला मात्र काहीं तरी संशय येतो आहे. मघां त्याने कडी काढली नि ही त्याच्या खोलीत गेली. पुन्हा हिला खोलीत कोंडून ठेवून गेलें तर ती पुन्हा खोलीतून अदृश्य झालेली. आतां ह्याच्या खोलीत कुणी तरी बाई आहेच. पातळासारखंच पातळ. तेव्हां तुम्हीं आंत जा नि पाहा.

हरिहरपंत [आंत जाऊं लागतात, परंतु विचार करून परत फिरतात] अग, तो बाईच्या वेपांत आहे. मी जर त्याला हात लावला तर लोकांना वाटायचं मी बाईच्या अंगचटीला जातो. तेव्हां तूच पुढें हो नि पाहा.

लक्ष्मीबाई : [जाऊं लागते. मध्येच थांबून] वा ! बाईच्या वेपांत असला तरी तो पुरुषच ना ? मी त्याच्या अंगाला हात लावायची खोटी, तो पदर देईल भिरकावून नि बोंबलायला लागेल कीं ही बाई माझ्याशीं लग्न करायला लागली.

हरिहरपंत : तर, मग असं करू ! तो एकाच वेळीं पुरुष नि स्त्री आहे. तर आपण दोघांनीं एकाच वेळीं त्याच्यावर हल्ला चढवूं या !

[पंत व लक्ष्मीबाई दरवाजाच्या दोन बाजूंना उभी राहातात]

श्रीनिवास : [प्रवेश करून] बाजू बाजू ! अर्धनारीनटेश्वरकी स्वारी आरही है। बाजू हटो.

नलिनी [तोंडावर पदर ओढून प्रवेश करून पुरुषी आवाजांत] दूर व्हा म्हणतें ना ! म्हणतों ना. [नेहमींच्या आवाजांत] दूर व्हायला काय घ्याल ?

लक्ष्मीबाई : [नलिनीच्या तोंडावरचा पदर काढून] अगोबाई ! ही तर आमची नळ !

हरिहरपंत : अरेच्या ! ही काय काय ? का हो मिस्टर, हे तुमचे दोस्त वाटतं ? आमच्या डोळ्यांदेखत आमची पोरगी पळवून नेतां होय ? थांबा ! उघांच तुमचं बिन्हाड इथून काढून लावतां. हे सडेफटिंग ब्रह्मचारी, ह्या बालबच्चे-वाल्यांच्या चाळींत नकोतच राहायला ! गुलाम बनतो आहे बघा कसा तो !

लक्ष्मीबाई : माजलेल्या रेड्यासारखा.

श्रीनिवास : पंत, मला जरा बोलायची संधी घ्याल तर...

हरिहरपंत : कांहीं बोलू नको. तूं काय बोलणार तें मला माहित आहे. [नळूला] चल, चल आपल्या खोलींत. [आपल्या ब्लॉकमध्ये येऊन मधल्ल दरवाजा लावून घेतात] दाराला बाहेरून कुलूप असतांना कशी गेलीस त्याच्या खोलींत ?

लक्ष्मीबाई : [कडी पाहून] दोघांनींही आपापल्या बाजूच्या कड्या काढल्या. थांबा ! आतां बाहेर जातांना इथे सुद्धा कुलूप ठोकतें !

हरिहरपंत : काय ग, कुठें चालली होतीस त्याच्याबरोबर ?

नलिनी : सिनेमाला.

लक्ष्मीबाई : अगबाई, खरंच सिनेमाला जायची वेळ झाली.

हरिहरपंत : आज नाहीं गेलों तर नाहीं का चालणार ? मी फार दमलें आहे ग ! शिवाय आपण हा फुकट सिनेमा पाहिलाच आहे. नि त्यांत कामही केलं आहे नायिकेच्या आईबापाचं !

लक्ष्मीबाई : तें काहीं नाहीं. आज खरा सिनेमा व्हायलच पाहिजे.

हरिहरपंत : म्हणजे खरा सिनेमा कोणता ? तो कीं हा ?

नलिनी : [लडिवाळपणानें] बाबा, मी पण येतें सिनेमाला.

हरिहरपंत : अं ? (खोकतो) चल चल.

लक्ष्मीबाई : चल कशाला ? उद्यां तिला पाह्यला येणार आहेत ना ? मम भाज तिला जाग्रण कशाला ?

हरिहरपंत : हो हो. खरं म्हणतेस तूं !

लक्ष्मीबाई : कोण पाह्यला येणार आहेत हो ?

हरिहरपंत : जीवनजी चाळींत कुणी सदोबा सनातने नांवाचे गृहस्थ राहातात. मी अद्याप त्यांना पाहिलंच नाहीं. आमच्या ऑफिसांतल्या मित्रामार्फतच ठरलं आहे हें. पोरगा म्हणे असा दांड आहे, बजरंगाच्याही छातीवर बसेल. फक्त दाढी सुद्धा वाढवली आहे म्हणे त्यानें. तो येणार आहे उद्यां रात्रीं ९ वाजतां.

लक्ष्मीबाई : बराच सनातनी दिसतोय !

हरिहरपंत : असेना सनातनी ? श्रीमंत आहे ना ? झालं तर मग. नळू, माझी ती माकडटोपी आण बरं !

लक्ष्मीबाई : ती कशाला ?

हरिहरपंत : ती आपली बरी. थंडी लागत नाहीं. [नलिनी टोपी देते. पंत टोपी घालतात.]

लक्ष्मीबाई : अहो, आपण सिनेमाला चाललों आहां, पुराणाला नव्हे. काढा ती माकडटोपी [टोपी खसकून काढते]

हरिहरपंत : अग पण, अग पण, मला थंडी लागेल ती ?

लक्ष्मीबाई : आपण बंद टांग्यांनून जाऊं.

हरिहरपंत : अरे बापरे ! आणखी टांग्याचा खर्च बोडक्यावर बसणार का ?

लक्ष्मीबाई : काय झालं एखादे दिवशीं खर्च झाला तर ? इतका चिक्कूपणा काहीं चांगला नाहीं.

हरिहरपंत : आपल्या नळूचं लग्न व्हायचं आहे. हात राखूनच खर्च करायला पाहिजे आपण.

लक्ष्मीबाई : आपण जांवयाला आठ आणे हुंडा कमी देऊं. चला बरं लवकर. नाहीतर तिकिटं मिळणार नाहीत.

हरिहरपंत : तिकिटं नाहीत असं होऊं नये म्हणून तर मी गुरुवार पसंत करतो. [लक्ष्मीबाई मधल्या दाराला कुलूप लावते. दोघं जाऊं लागतात.]

नलिनी : 'माई, दत्ताला पेढे ठेवायचे राहिले कीं ! दत्ताला आरती तरी करा !

हरिहरपंत : आणि आम्ही तुम्हांला फुलांची वेणी आणली आहे, ती घाल.

लक्ष्मीबाई : आणली ना वेणी ? बरं झालं ! तरी मी मनांत म्हणत होतं, इकडून विसरणं होणार नाही !

हरिहरपंत : हं ! हें इकडून तिकडून पुरे. वेणी घाला नि चला.

[लक्ष्मीबाई एक स्वतः घालते, दुसरी नलिनीच्या हातांत देते]

नलिनी : आज मला सुद्धा वेणी आहे का ?

लक्ष्मीबाई : नीट बांध ती माझ्या आंबाड्यावर ! म्हणून दिली तुझ्या हातांत. [नलिनी लक्ष्मीबाईच्या आंबाड्यावर वेणी घालते] नल्लू, दत्ताला तूंच पेढे ठेव बरं का. आम्ही जातो. [बाहेर जाऊन खोलीचं दार लावून खिडकींतून बोलतं] तू जाऊ नकोस कुठें ! झोपून राहा शांतपणानें. [जातात]

श्रीनिवास : [मधल्या दाराजवळ येऊन] नल्लू, अहो नल्लू.

नलिनी काय ?

श्रीनिवास : वाघोबा नि वाघीण गेलीं.

नलिनी : काय ?

श्रीनिवास : तुमचे आईवडील गेले. मी इकडची कडी काढली आहे. तुम्ही तिकडची कडी काढून या ना !

नलिनी : माईनीं मधल्या दारालाही कुलूप लावलं आहे.

श्रीनिवास : कुलूप लावलं ? मग काय करणार ? चातक पक्ष्याप्रमाणें दिवस उगवेपर्यंत आक्रोश करित राहाणार !

नलिनी : दत्तमहाराजा, तू तरी बाहेर पडायचा एखादा इलाज सुचव.

श्रीनिवास : कोण ? मी सुचवूं का ?

नलिनी : तुम्हीं नव्हे. दत्ताची प्रार्थना करते आहे मी. तुम्हांला तीन तोंडं आहेत का ?

श्रीनिवास : नाही. एकच आहे. नि त्या एका तोंडानें मी तुम्हांला एकच उपाय सुचवतो. तुमच्या आंतल्या खोर्लीतून बाहेर गॅलरीत यायचा दरवाजा आहे ना ? त्या दरवाजानें तुम्हीं बाहेर पडा.

नलिनी : दत्तात्रया, धन्य तुझी लीला ! [श्रीनिवास आपली पाठ थोपटतो. नलिनी त्याच्या खोर्लीत जाते.]

श्रीनिवास : हं ! काय आलीस ? नव्हे—आलांत ? चला, सिनेमाला जाऊया ना ?

नलिनी : कसला सिनेमा ? मी तुम्हांला एक भयंकर बातमी सांगणार आहे.

श्रीनिवास : तें राहू दे. तुम्हांला पाहिल्या कोण येणार आहेत हो ?

नलिनी : तीच तर भयंकर बातमी आहे. जीवनजी चाळीत सदोबा सनातने नांवाचे कुणी गलेल्ले गृहस्थ राहातात. ते येणार आहेत.

श्रीनिवास : केव्हां ?

नलिनी : उद्यां रात्रीं नऊ वाजतां. ते फार सनातनी वृत्तीचे आहेत काहो ?

श्रीनिवास : कुणाला ठाऊक ?

नलिनी : उद्यांचं एवढं संकट कसंही करून निवारण झालं पाहिजे.

श्रीनिवास : वा ! त्यांत संकट कसलं ? तुमचं लग्न होऊन तुम्हीं पतिगृहीं नांदायला जाणार ! तुमच्या सावत्र आईच्या जाचांतून, म्हणजे डबल सासुरवासांतून मुक्त होणार ! त्यांत तुम्हांला आनंदच वाटायला पाहिजे. सनातने फार सनातन म्हणजे वयोवृद्ध असतील नि श्रीमंतही असतील.

नलिनी : मला काय करायचं आहे त्यांच्या श्रीमंतीशीं ? मी कांहींही करून हें लग्न मोडून टाकीन. तुम्ही मला मदत कराल का ?

श्रीनिवास : शांतं पापम्. लग्न मोडणं हें अत्यंत हीन असं पाप आहे.

नलिनी : आणि लग्न जुळवणं ?

श्रीनिवास : तें सर्वश्रेष्ठ पुण्य आहे.

नलिनी : मी तुम्हांला लग्न मोडायला नि जुळवायलाही सांगतें.

श्रीनिवास : [स्वतःकडे बोट करून] म्हणजे—तुम्हीं ?

नलिनी : [श्रीनिवासाकडे बोट करून] हो मी—मी.

श्रीनिवास : [नलिनीकडे बोट करून] म्हणजे—मी ?

नलिनी : [स्वतःकडे बोट करून] हो तुम्हीं—तुम्हीं.

श्रीनिवास : माझी तयारी आहे.

नलिनी : माझीही आहे.

श्रीनिवास : तुझ्या वडिलांची तयारी नाही ना ?

नलिनी : आपण समजुतीने सांगितल्यावर ते नाही नकार देणार !

श्रीनिवास : आणि माई ?

नलिनी : तिला कोण विचारत आहे ?

श्रीनिवास : मग हें ठरलं तर ?

नलिनी : ठरलं, ठरलं !

श्रीनिवास : काय ग ? तुझ्या वडिलांना महिना दीडशें रुपये मिळवणारा जांवई पसंत पडेल ?

नलिनी : त्यांना हल्लीं दरमहा तीनशें रुपये मिळत असले, तरी त्यांचं लग्न झालं तेव्हां किती मिळत होते ?

श्रीनिवास : किती ?

नलिनी : तीस रुपये रोख !

श्रीनिवास : मग त्या दृष्टीने मी योग्यच म्हणायचा.

नलिनी : उद्यां पाहायला येणार आहेत त्याचं काय करायचं ?

श्रीनिवास : बोळवण करायची. नाहीच ऐकलं तर चंपी करायची.

नलिनी : तुम्हीं आपल्या अंगावर घेतां ती कामगिरी ?

श्रीनिवास : तुझी संमति आहे म्हणून घेतों.

नलिनी : [दत्ताचा फोटो पाहून] अगत्राई ! दत्ताला पेढे ठेवायचे राहिलेच की .

श्रीनिवास : आतां ते मलाच दे. मीच तुझ्यापुढें दत्त म्हणून उभा राहतां.
[नलिनी पेढे आपल्या खोलींतून श्रीनिवासच्या खोलींत आणते. दोघं दत्ताला पेढे ठेवून नमस्कार करतात.] अनसूयासूता, ह्या नलिनीला इच्छित वराची प्राप्ति होऊं दे.

नलिनी : दत्त महाराजा, ह्या श्रीनिवासना त्यांच्या मनाप्रमाणें वधू मिळूं दे.
[दोघेंही हसतात]

श्रीनिवास : ऋतुराजा हा, वसंत आला, घेऊं एकच तान

नलिनी : विजयि होउं दे, मीलन अपुलें, मागूं एकच दान ॥

श्रीनिवास : तुझ्या रूपानें, स्वर्ग लाभला
भाग्यश्रीचा, शोध लागला
कणाकणांतुन, मोद बहरला,
गेलें हरुनी भान ॥ १ ॥

नलिनी : सौभाग्याचा, अखंड ठेवा
जन्मोजन्मीं, लाभो देवा
दृष्ट न लागो, या पतिदेवा
होवो आयुष्मान ॥ २ ॥

[पद संपल्यावर नलिनी श्रीनिवासला पेढे देते]

नलिनी : हे परीक्षा पास झाल्याबद्दलचे पेढे बरं का !

श्रीनिवास : अं हं ! हे लग्न ठरल्याबद्दलचे.

नलिनी : कुणाचं ?

श्रीनिवास : तुझं. [श्रीनिवास नलिनीला पेढे देतो]

नलिनी : हे तुमचं लग्न ठरल्याबद्दलचे वाटतं ?

श्रीनिवास : अं हं ! हे बँकेंत नोकरी लागल्याबद्दलचे !

[दोघेंही हसतात. पंत व लक्ष्मीबाई प्रवेश करतात.]

हरिहरपंत : तरी मी म्हणत होतो, नको तो सिनेमा.

लक्ष्मीबाई : तिकिटं मिळालीं नाहींत त्याला आपला काय इलाज ? चार थेटरांवरून टांग्याची वरात काढली.

हरिहरपंत : आणि खेटरं मारल्यासारखीं तोंडं करून परत आलों.

लक्ष्मीबाई : अहो, नळ कुटें आहे ? [शोधते]

हरिहरपंत : बहुधा गुंगारा दिला. [पाहून] त्याच्या खोलींत आहे.

लक्ष्मीबाई : ती गेली कशी ? [आंतल्या खोलींत पाहून] अहो, तें आंतल्या खोलीचें दार उघडें आहे. त्यांतूनच ती गेली असली पाहिजे.

श्रीनिवास : खरोखर आज भाग्याचा दिवस उगवला आपल्या आयुष्यांत.

लक्ष्मीबाई : भाग्याचा दिवस ? थांबा. आपण त्यांचं बोलणं चोरून ऐकू या !

हरिहरपंत : कशाला ? चोरून ऐकणाराच्या कानीं त्याची निंदाच पडायची !

नलिनी : मी जातें आतां परत !

श्रीनिवास : एवढ्या लवकर का सिनेमा संपणार आहे ?

लक्ष्मीबाई : संपला ! कधींच संपला.

हरिहरपंत : आतां फक्त श्रुतिकाच ऐकतों आहों आम्हीं.

श्रीनिवास : तो बोका नि ती भाटी एवढ्यांत का परत येणार आहेत ?

[पंत व लक्ष्मीबाई चपापतात]

नलिनी : समजा तीं परत आलीं, आपल्याला इथें एकत्र पाहिलं, तर आपण काय करायचं ?

श्रीनिवास : तर काय करायचं ? अँ ? सासऱ्यापुढें अदबीनें वागेन मी. परंतु मी माझ्या सासऱ्याला भिणार आहे थोडाच ?

हरिहरपंत : सासरा ?

लक्ष्मीबाई : म्हणजे ?

श्रीनिवास : मी तोंडावर बजावीन त्याला, हिचं माझं लग्न टरलं आहे. तुम्हीं कांहींएक गडबड करूं नका.

नलिनी : आणि ती भाटी गुरगुरूं लागली तर !

श्रीनिवास : तर तिच्या अंगावर कुत्रा सोडीन. छू !

हरिहरपंत : तू भाटी बरं का !

लक्ष्मीबाई : आणि तुम्हांला बोका म्हणतोय बरं, बोका !

नलिनी : हें पाहा, ह्या सगळ्या युक्त्या गेनवेळीं फोल टरतील.

श्रीनिवास : मग असं करूं. तूं नि मी, एकदम भांडायलाच लागूं.

नलिनी : भांडायचं ? तुमच्याबरोबर ? मी नाहीं भांडणार.

श्रीनिवास : अग पण लुट्टूपुट्टूचं भांडण करायला काय हरकत आहे ?

नलिनी : त्यालाही काहींतरी कारण पाहिजे ना ?

श्रीनिवास : काहींतरी कुसपट काढून तुझ्या माई नाहीं का तुझ्याशीं भांडत ? तसं भांडायचं !

नलिनी : हो ! त्या वाऱ्याबरोबर सुद्धा भांडत सुटतील !

[लक्ष्मीबाई संतापते व पंतांना घेऊन श्रीनिवास-
कडे येते. श्रीनिवास व नलिनी चपापतात.]

श्रीनिवास : येस येस.

नलिनी : नो नो.

श्रीनिवास : येस नो.

नलिनी : नो येस.

श्रीनिवास : नो नो.

नलिनी : येस येस !

श्रीनिवास : त्याला मी जबाबदार नाहीं.

नलिनी : नाहीं तर कोण जबाबदार आहे ? तुम्हीं तें केलं नसतं तर माझ्यावर हें करण्याची कशाला वेळ आली असती ?

श्रीनिवास : पण ही वेळ येऊं नये म्हणून तर मी तें करीत होतो.

नलिनी : नि त्यामुळेंच ही वेळ आणलीत तुम्हीं.

श्रीनिवास : मुळींच नाहीं. तुमच्याच वागणुकीनें हा प्रसंग आला.

नलिनी : आतां काय करणार आहांत तुम्हीं ?

श्रीनिवास : मी ? मी आतां तो प्रकार करीन.

लक्ष्मीबाई : पुरे पुरे गुंडोपंत !

हरिहरपंत : अहो, तुमचें तें हा ही हें नि तोती तें पुरें करा. तुमच्या सगळ्या युक्त्या आम्ही आडून ऐकल्या आहेत. काटें, तूं जी एवढी त्याच्या मागें लागलीस तें त्याच्यांत काय पाहिलंस ग ? दीडशें टिकल्या मिळवणारा लाकटा हा...

श्रीनिवास : दीडशें टिकल्या ! टिकल्या अं ? कांहां पंत, तुमचें लग्न झालं-पहिलें लग्न वरं का-तेव्हां तुम्हांला किती पगार मिळत होता हो ?

हरिहरपंत : तीस रुपये.

श्रीनिवास : तीस रुपये ! आणि आमच्या दीडशें टिकल्या ! तुमचे रुपये म्हणजे गाडीचीं चाकं ! आमच्या टिकल्या.

हरिहरपंत : हो हो टिकल्याच त्या ! नले, खबरदार ह्या टिकल्याशीं बोलशील तर. चल आपल्या खोर्लींत. [आपल्या खोर्लींत जातात.] ह्या पोरी काय काय युक्त्या लढवतील त्याचा नेम नाही. नले, आजपासून तूं त्याच्याशीं बोलतां कामा नये; त्याच्याकडे जातां कामा नये.

नलिनी : पण बाबा...

हरिहरपंत : एक नकार शब्द काढशील तर डोळ्यांपुढें सूपभर काजवे पाडीन. समजलें कीं नाही ? उद्यां तुला पाहायला येणार आहेत. आंत जाऊन झोपा आतां. [नलिनी आंत जाते] दत्ताचा प्रसाद कुटें आहे ?

नलिनी : [आंतून] मी खाऊन टाकले सगळे पेढे !

हरिहरपंत : सगळे पेढे खाल्लेस ?

लक्ष्मीबाई : किती होते पेढे ?

हरिहरपंत : पाव रत्तल ! तूं एकटीनें खाल्लेस इतके पेढे ? कीं कुणाला दिलेस ?

लक्ष्मीबाई : त्या गुंडाला दिले असतील. झोपा आतां खोर्लींत. पण थांब, त्या दाराला आंतून कुळूप लावतें.

[आंत जाऊन कुळूप लावून परत येते]

हरिहरपंत : सारखी पायपीट करून माझे पाय असे दुखायला लागले आहेत गळवासारखे ! कांहीं बिचारूं नका. कुणीं चेपले असते तर फार वरं झालं असतं.

लक्ष्मीबाई : मघांपासून झालेल्या त्रासानें माझं डोकें असं टणकतं आहे ! कुणी तरी डोक्यावर घणाचे घाव घालतं आहे असं वाटतं ! पण कोण चेपणार माझं डोकें ?

हरिहरपंत : दत्तात्रया, माझे पाय चेपण्याची बुद्धि दे कुणाला तरी !

लक्ष्मीबाई : सर्वेश्वरा शंकरा, माझं डोकं चेपण्याची जर तू कुणाला बुद्धि दिलीस, तर मी तुला एक हजार विल्वपत्रं वाहीन.

हरिहरपंत : अग, आपण आतां कौप्रमाइझ करूं या !

लक्ष्मीबाई : म्हणजे काय ?

हरिहरपंत : म्हणजे असं, तूं माझे पाय चेप नि मी तुझं डोकं चेपतां.

[पंत कॅप्टवर बसून लक्ष्मीबाईचं डोकं चेपतात व लक्ष्मीबाई जमिनीवर बसून पंतांचे पाय चेपते.]

श्रीनिवास : मी केवळ गरीब म्हणून पंत मला मुलगी द्यायला तयार नाहीत. तेव्हां सुखासुखी हें लग्न व्हायचं नाही. काय वरं युक्ति करावी त्या चिक्कट थेरड्याला चकवायला ?

लक्ष्मीबाई : बार्का तो शेजारचा गुंड वस्ताद वरं का !

हरिहरपंत : अलीकडे जिकडे तिकडे गुंडगिरीच चालू आहे. मघांशीं सिनेमा थिएटरांत काय चाललं होतं तें ? तिकिटं काढायला गेलों नि कुणीतरी धक्का-दिल्यामुळें असा कोळमडलें ! डोळे पांढरे होण्याची वेळ आली होती. म्हटलं झक मारीत गेला तो सिनेमा ! आपण आपलं घर गांठावं !

लक्ष्मीबाई : नि म्हणूनच हे लेकीचे चाळे पाहायला मिळाले आपल्याला.

श्रीनिवास : [मोठ्यांनं] आज माझे पन्नास हजार रुपये जे बँकेंत आहेत ते जर मी दुसरीकडे व्याजीं लावले तर जास्त व्याज येईल. बँक काय व्याज देणार दगड ? त्यापेक्षां ते माझे पन्नास हजार रुपयेच. . .

हरिहरपंत : ऐक. हजारांच्या गोष्टी चालल्या आहेत. [ऐकू लागतात]

श्रीनिवास : त्यापेक्षां त्या माझ्या पन्नास हजार रुपयांमध्ये मी जर पुण्याला एखादा वंगला वांधला तर त्याचं भाडं तरी येईल.

हरिहरपंत : ऐक. हा जन्मदरिद्री माणूस ! त्याच्याकडे इतके रुपये आले कुटून ?

लक्ष्मीबाई : कुणाचा तरी गळा दाबून उपटले असतील. आज आपली पोरगी नाहीं उपटायला पाहात होता ?

श्रीनिवास : [मोठ्याने] नंतर आपण एक मोटर खरेदी करू. मला ड्रायव्हिंग येतच आहे. संध्याकाळ झाली की चालले वायकोला घेऊन 'पों पों' करित फिरायला.

लक्ष्मीबाई : अहो, आतां मोटरीच्या गोष्टी. ऐका, ऐका !

श्रीनिवास : [हळूच] जीवनजी चाळीतले सदोबा सनातने नलिनीला पाहायला येणार आहेत का ? माझा मित्रच आहे तो. त्याच्याकडे जाऊन पाहातां कांहीं उपयोग झाला तर. [मोठ्याने] चला, चौपाटीवरून चक्कर मारून यावं. [बाहेर जाण्याची तयारी करू लागतो.]

हरिहरपंत : अरे लेका ! जा. आजच्या दिवस मौज करून घे.

लक्ष्मीबाई : त्यानें आज नक्की इच्छा मारलेला आहे.

हरिहरपंत : हो. हा नोकरीला वकेंतच असतो. त्याच्याच हातून पेशांचा व्यवहार होतो. तेव्हां त्यानें नक्की कांहीं अफरातफर केली असली पाहिजे.

लक्ष्मीबाई : आणि म्हणूनच नव्हत्या पळवून न्यायचा त्याचा विचार असावा.

हरिहरपंत : वचचंजी, उद्यां तुझ्या बदफैलीपणाचा डांगोरा पिटतां जगभर !

लक्ष्मीबाई : पिटा, पिटा, अगदीं जोरानें पिटा !

हरिहरपंत : आतां उद्यां हेंच काम ! वकेंच्या डायरेक्टरला सांगून त्याची वकेंतून हकालपट्टी करतां नि भय्याला सांगून चाळींतून घालवून देतो. मग पडूं दे रस्त्यावर धूळ फुंकित !

श्रीनिवास : [आपल्या खोलीच्या दरवाजाला कुटूप लावतांना] नका गडे माझ्याकडे पुन्हा पुन्हा पाहूं. [पंतांच्या खोलीच्या खिडकींतून वाकून पाहून] लाजरिच्या रोपट्याला हात नका लावूं.

लक्ष्मीबाई : गुंड मेला ! [खिडकी लावून घेते]

पडदा पडतो.

२

[दृश्य पहिल्या अंकांतलेंच. नलिनीला जुन्या पद्धतीप्रमाणें सजविली आहे. तिच्या हातांत कोपरापर्यंत बांगड्या घातल्या असून, नऊ वारी लगडें खोच्चा काढून नेसवलें आहे व कपाळाला अंत्राचाई छाप कुंकू लावलें आहे. श्रीनिवास धोतर नेसला आहे. त्यानें पुढें खिसा असलेला सदरा घातला असून तो कृत्रिम दाढी मिशी लावीत आहे असा पडदा उघडतो.]

लक्ष्मीबाई : (प्रवेश करून) नल्हें काय ? सनातने येण्याची वेळ झाली आणि तुझी मात्र कांहींच तयारी झालेली नाहीं !

नलिनी : आणखी काय तयारी करावची ? चांगली काकूबाई दिसायला लागलें कीं ! तेवढें पुरे नाहीं का ? का आजीबाईच दिसायला पाहिजे ?

लक्ष्मीबाई : इथें बस ! मग सांगतें तुला. [नलिनी लक्ष्मीबाईकडे तोंड करून बसते.] अग पाठ कर माझ्याकडे !

[लक्ष्मीबाई नलिनीची वेणी घालूं लागते]

नलिनी : अयाई ! आईग !

लक्ष्मीबाई : काय झालं किंचाळायला ?

नलिनी : केवढ्यानं केस ओढतां ? चडचडले केस माझे. अन् किती घट्ट वेणी ही ?

लक्ष्मीबाई : आमच्या खेडेगावांत केस इतके घट्ट बांधतात नि त्यांना इतकं तेल चोपडतात कीं वेणी घातल्यावर 'डोक्याला काळा रंग लावला आहे कीं काय' असा भास होतो.

नलिनी : अरे बापरे !

लक्ष्मीबाई : हां ! मुलींनीं 'अरे बापरे' नाहीं म्हणायचं.

नलिनी : कां ? त्यांना बाप नसतो ?

लक्ष्मीबाई : [नलिनीच्या पाठीवर चापट मारून] नले !

नलिनी : तुमच्या खेडेगावांत...

लक्ष्मीबाई : आनंद झाला, तर मुली 'अगवाई', दुःख झालं तर 'अग बाई ग', आणि आश्चर्य वाटलं तर 'अगो वाई' असं म्हणतात. लक्षांत ठेव. नल्लू, वेणीच्या टोकाला लावायची लोकर कुटं आहे ?

नलिनी : लोकर कशाळ ? गांडा लावा ना.

लक्ष्मीबाई : गांडा लावून शेपटा नाहीं सोडायचा, लोकांनीं घोळायला ! लोकर लावून खोपा घालायचा आहे. [खोपा घालून होतो. नलिनी उठून जाऊं लागते] हं ! असं नुसतं नाहीं जायचं. मला प्रथम नमस्कार करायचा.

नलिनी : तो कां ?

लक्ष्मीबाई : मी तुझी वेणी घातली ना, म्हणून. हं. कर नमस्कार [नलिनी उभ्यानें नमस्कार करते.] असा नाहीं. नीट खालीं वाकून कर. [वाकून नमस्कार करते] असा !

नलिनी : माई, नमस्कार केल्यावर आशीर्वाद नाहीं का द्यायचा ?

लक्ष्मीबाई : ह्या नमस्काराला नाहीं द्यायचा.

नलिनी : अगोऽवाई !

लक्ष्मीबाई : कां ? अगोऽवाई कां म्हटलंस ?

नलिनी : मला आश्चर्य वाटलं तुमच्या उत्तराचं.

लक्ष्मीबाई : बरोबर म्हटलंस. शहाणी आहेस. लक्षांत ठेव. अगत्राई, अगत्राईग नि अगत्राई !

नलिनी : माई, बाबा कुठे दिसत नाहीत ?

लक्ष्मीबाई : त्या सदोत्रा सनातन्याला आणण्यासाठी, चाळीच्या दरवाजाजवळ उभे आहेत. [पंत प्रवेश करतात] अगत्राई !

नलिनी : अगत्राई !

लक्ष्मीबाई : चुकलं ! आतां तुला आश्चर्य नाही वाटलं. आनंद झाला फक्त. आळे का सनातने ?

हरिहरपंत : नाही अद्याप ! स्टँडर्ड टाइमप्रमाणं ते केव्हांच यायला पाहिजे होते. सनातने आहेत ते ! तेव्हां ते बहुधा सनातन—मुंबई टाइमप्रमाणं येतील. हं ! नर, कशी काय सजली आहेस पाहूं ? वा ! सनातन, फार उत्तम ! आमच्या ह्यांचं कौशल्य ना हें ? मग काय पाहायलाच नको ! आतां बोलण्या-चालण्यांतला, वागण्यावर्तणुकींतला सगळा सुधारकी थाट नि घाट काढून टाकून, दुर्घारकी म्हणजे सनातनी पद्धत अमलांत आणायची.

नलिनी : म्हणजे हो काय करायचं बाबा !

हरिहरपंत : तुला पाहिल्या बरोबर त्यांना अखिल आर्य स्त्रियांच्या अंगी आढळणाऱ्या, नम्रता, शालीनता, कुलीनता, असहायता, अबलता, वगैरे यच्चथावत सद्गुणांचं एकसमयावच्छेदेकरून दर्शन झालं पाहिजे.

नलिनी : असहायता, अबलता, ह्यांची सुद्धा सद्गुणांतच भरती करायची का ?

हरिहरपंत : नर, आर्य स्त्रियांविषयी बोलतो आहे मी. हे सद्गुण तर सनातन आहेत.

नलिनी : ह्यापेक्षां दुबळेपणा, बावळटपणा असं कां नाही म्हणत ?

हरिहरपंत : नर, नर, हें आर्य स्त्रीचं लक्षण नव्हे. पोरी, जगांतल्या एकूणएक सद्गुणांचं तूच उगमस्थान आहेस, असं त्यांना वाटायला नको का ? थोडक्यांत सांगायचं, म्हणजे देशोदेशींच्या कुलस्त्रियांनीं आपापल्या कुलीनतेची कसोटी पाहाण्यासाठीं पाठवलेल्या सद्गुणांच्या शिष्टमंडळाची तुझ्या मुखमंडळावर एखादी

वास बैठक तर चालली नाही ना, असा तुला पाहिल्या बरोबर त्यांना भास
व्हायला पाहिजे. आळ लक्षांत ?

नलिनी : अग बाईग !

लक्ष्मीबाई : कां ग ? तुला दुःख का झालं ?

नलिनी : हो. आतां बाबांनीं जे कांहीं सांगितलं तें माझ्या लक्षांतच राहाणार
नाहीं. म्हणून सनातने येतांच मी त्यांच्याकडे पाठ करून बसेन.

हरिहरपंत : छे छे ! तसं होता कामा नये. वेडे पोरी, तूच नंतर मला बोल
लावशील, कीं बाबांनीं माझ्या पाठीमागें माझं लग्न ठरवलं ! तें व्हायला नको.
तुझ्या समक्ष काय तें होऊं दे. आणि मी सांगितल्याप्रमाणें जर तूं वागलीस...

नलिनी : तसं वागणं जमेल असं मला नाही वाटत.

हरिहरपंत : अहो, सांगा सांगा तिला आपण कसं काय केलं होतं तें !

लक्ष्मीबाई : इश्रा ! आम्हांला काय येतंय ?

हरिहरपंत : वा ! त्यातलं कांहीं येत असल्याशिवाय का आम्हांला भुरळ
पडली ? हं, सांगा, सांगा लवकर.

लक्ष्मीबाई : बरं; सांगतें. नव्हे, समज, मीच तो सनातने. हा पाहा मी खोलीत
आलों. मला पाहिल्यावर हे काय म्हणतील ?

हरिहरपंत : [मोठ्याने] या, या सनातने या, बसा !

श्रीनिवास : काय सद्या आला ? मग, ' मी जाणार नाही; तूं माझा वेष घेऊन
गेलस तरी हरकत नाही, तुझं जर तिच्यावर प्रेम आहे तर मी तुलाच चान्स
देतो ' असं मला सांगितलं तें खोटं कीं काय ?

हरिहरपंत : बसा, सनातने बसा !

श्रीनिवास : [मधल्या फटीतून पाहून] ओहो ! हे सनातने काय ?

हरिहरपंत : नंतर आंतून चहा यायचा आणि आमच्या ह्वापाण्याच्या गोष्टींना
सुरुवात व्हायची !

लक्ष्मीबाई : नंतर सदोबा मुलीला बाहेर आणायला सांगतील. [ऐटीत पंतांकडे
पाहून] अहो पंत, तुमच्या मुलीला बाहेर बोलवा.

हरिहरपंत : बाळ नव्हे, जरा आंतून बाहेर ये पाहू ! हं ये आतां.

लक्ष्मीबाई : अन् आल्याबरोबर प्रथम नमस्कार टोकायचा. नि मी खाली वस
म्हटल्याशिवाय बसायचं नाही ! [नलिनी जोराने चालत येते.] छे छे ! असं
धडंधडाका नाही चालायचं. अगदीं हळुवार पावलं टाकायचीं. [नलिनी पुन्हा
जोराने चालत येते.] असं नाही ग चालायचं ! अग पायाखालीं मुंगी सापडली,
तर ती सुद्धा चिरडतां कामा नये.

हरिहरपंत : सनातने, तुम्हींच चालून दाखवा एकदा !

[लक्ष्मीबाई चालून दाखवते.] थंब ! [श्रीनिवास दचकतो. नलिनी लक्ष्मीबाई-
प्रमाणे चालून दाखवते.]

लक्ष्मीबाई : हं ! वसा खालीं. [नलिनी मान वर करून बसते] मान इतकी
वर नाही ठेवायची. अगदीं टोपरांत घालायची. तुझा फक्त खोपाच त्यांना
दिसायला हवा.

हरिहरपंत : हो. आणि ह्या डोक्याच्या लेंबगोलावर, हें चाक कसं उभं राहिलं
आहे, नि तें कसलं आहे, ह्याचाच त्यांना प्रश्न पडायला हवा !

लक्ष्मीबाई : त्यांच्या देखत उंचावर नाही, बसायचं. नाहीतर तूं बसशील
आपली खुर्चीवर. आणि हें बघ, त्यांनीं कोणतीही गोष्ट विचारली, तरी ती
आपल्याला येत नाही असं म्हणायचं नाहीं.

हरिहरपंत : एवढं केलंस, म्हणजे तूं सनातने झालीस असंच समज.

लक्ष्मीबाई : अजून कसे नाहीं येत सनातने ?

हरिहरपंत : मुंबई टाईमप्रमाणे ते आतां पांच दहा मिनिटांतच यायला
पाहिजेत. शिरा तयार आहे ना ?

लक्ष्मीबाई : तो केव्हांच तयार करून ठेवला आहे. आतां फक्त चहा केल्या
म्हणजे झालं.

हरिहरपंत : चहा ? सनातने आहे तो. कोंकी कर त्याच्याकरतां.

लक्ष्मीबाई : तो येतांच हाक मारा आम्हांला. आम्हीं आंतल्या खोर्गीत
बसतो. [लक्ष्मीबाई व नलिनी आंत जातात]

हरिहरपंत : आणि मी सुद्धं जरासा पासलतो. [दरवाजाकडे पाय करून
कॉटवर झोपतात]

श्रीनिवास : आतां सद्नेत्रा सनातने यायचा, तो ह्या बाजूनें आला पाहिजे. कारण ह्या बाजूला जिना नाही. अन् तो लवकर यायला पाहिजे. [बाहेर येऊन ब्लॉक नं. २ च्या दरवाजावरून धावत लपत जातो. पंत त्याला पाहतात.]

हरिहरपंत : कोण, कोण धावत गेला तो ? [पाहून] सनातनेच हा. सनातने. अहो सनातने, इकडे, इकडे, ही खोली. [त्याला घेऊन येतात] असे पळून काय जातां ? वा ! तुम्ही इकडून कसे आलांत ?

श्रीनिवास : [आवाज बदलून बोलतो] कां ? तिकडून कुर्णा येऊं नये असा कायदा आहे कीं काय ?

हरिहरपंत : तसा कायदा कांहीं नाही. परंतु तिकडे जिना नाही म्हणून...

श्रीनिवास : जिन्याकरतां अडून बसणारा हा वीर नव्हे. जिना कुठें आहे, कसा आहे हें मी कशाला पाहायला जातों. मी खांबावरून चढून आलों.

हरिहरपंत : म्हणजे तुम्ही विसाव्या शतकांतले तानाजी मालुसरेच आहांत म्हणायचे !

श्रीनिवास : [नमस्कार करून] नरवीर मालुसरे, माझा तुला शतशः प्रणिपात !

हरिहरपंत : पूर्वाजाविषयीं किती ही आदरबुद्धि ! बसा. बसा खुर्चीवर.

श्रीनिवास : आम्हीं ? अन् खुर्चीवर बसायचे ? घोड्यावर बसण्याची हिंमत धरली पाहिजे आपण. खुर्चीवर कसले बसतां ?

हरिहरपंत : पण इथें घोडें कसं आणायचें ? तेव्हां खुर्चीवर—[दोघेही खुर्चीवर बसतात. लक्ष्मीबाई ट्रेमधून कोंफी आणून दोघांना देते.]

श्रीनिवास : बहुधा हेंच आमचें भावी कुटुंब दिसतं.

हरिहरपंत : नाही. ते आमचें कुटुंब. [कोंफी पितांना] ह्या काय कुंद पडल्या आहे !

श्रीनिवास : पावसाळा सुरू झाला आहे ना !

हरिहरपंत : रोगराई सुरू होते ती अशाच वेळीं.

श्रीनिवास : ऊं ! रोगराईला भिगारे आम्ही नव्हत. आमच्यापामून रोग दूर पळून जातात, आपण होऊन. [कोंफी पिऊन होते. कपबद्धा घेऊन लक्ष्मीबाई आंत जाते.]

हरिहरपंत : आजकालच्या तरुणांत, ही देडरचुप्ति दिसतच नाही. आजकालच्या तरुणांविषयी आपलं काय मत आहे ?

श्रीनिवास : मी नाही समजलो आपल्या बोलण्याचा अर्थ !

हरिहरपंत : त्यांनीं कोणत्या मुधारणा कराव्यात असं वाटतं आपल्याला ?

श्रीनिवास : तुम्ही माझी मुख्यत घेत आहांत, परीक्षा घेत आहांत, का दजेरं घेत आहांत ?

हरिहरपंत : तसं कांहीं नाही. तसं कांहीं नाही.

श्रीनिवास : मग मी केव्हांचा इथं येऊन बसलो आहे, पण पा सादज कुठं दिसत नाही ?

हरिहरपंत : सावज ?

श्रीनिवास : म्हणजे आपलं हें -लक्ष्य-थारगेट-[पंत विचारांत पडलात] अक्षे तुमचं कन्यारल.

हरिहरपंत : हां हां ! [आंत पाहून] बाळ नव्हे, जरा बाहेर ये पाहूं.

[नलिनी जोरानें चालत येते]

लक्ष्मीबाई : [नलिनीच्या मागोमाग प्रवेश करीत हळूच] हळू चाल. प्रथम नमस्कार कर. [नलिनी श्रीनिवासाला नमस्कार करते]

श्रीनिवास : मत्वर मम भार्या भव.

हरिहरपंत : काय हा आशीर्वाद ?

नलिनी : अम्बोबाई ! [नलिनी बसूं त्यागते. पंत 'नको' म्हणून खुणवितात]

श्रीनिवास : अशा उभ्या कां ? [नलिनी पंताकडे पाहते. ते तोंड फिरविताना] अशा उभ्या कां ? काहो राव...

हरिहरपंत : मला पंत म्हणतात. राव नाही.

श्रीनिवास : पंत म्हणतात काय ? वा ! पंत-पंत प्रतिनिधि ! काहो पंत, घ्यांचे गुढगे मोडत नाहीत वाटतं ?

हरिहरपंत : हो हो ! मोडतात की !

लक्ष्मीबाई : बाळ नव्हे, बस खाली.

नलिनी : त्यांनीं ' खालीं बसा ' म्हटल्या शिवाय कशी बसूं ?

[पंत नलिनीला खालीं बसायला सांगतात. ती बसत नाही.]

श्रीनिवास : काहो पंत, या खालीं कां बसत नाहीत ? अहो खालीं बसा. [नलिनी एकदम बसते] तिथें नको. खुर्चीवर बसा. [नलिनी पंतांकडे व लक्ष्मीबाईकडे आळीपाळीनें पाहाते. तीं मानेनें नकारदर्शक अर्धवर्तुळ देतात] पंत, हल्लीं मुंबईत मानेचा रोग आलेला दिसतो आहे !

हरिहरपंत : कशावरून ?

श्रीनिवास : आपण सारख्या माना वेळावतां आहांत त्यावरून ! अहो खुर्चीवर बसा ना !

नलिनी : इथं तिसरी खुर्ची नाही.

श्रीनिवास : [पंतांकडे पाहून] मग ह्यांची ध्या.

हरिहरपंत : अयाई ! आयू !

श्रीनिवास : पंत, चटकन खुर्ची घ्या. नाहीतर मी सुद्धां खालीं बसेन. [पंत जमिनीवर बसतात. नलिनी खुर्चीवर बसून पायांच्या बोटांकडे पाहाते] पायाचीं बोटां मोजतां आहांत कीं काय ?

नलिनी : नाही.

श्रीनिवास : जरा वर बघा बरं. [नलिनी वर पाहात नाही.] मुलगी अगदींच साधी आहे.

हरिहरपंत : म्हणजे आपली ही—वाळबोध.

श्रीनिवास : तुमचं नांव काय ?

नलिनी : माझं नांव ? नांव माझं ? माझं नांव नलिनी. [वेड्या मुलीप्रमाणें चेहेरा करते]

लक्ष्मीबाई : नीट बोल, नीट बोल.

श्रीनिवास : तुम्हाला भाऊ ?

नलिनी : नाही. अगबाईग, नाही.

श्रीनिवास : बहीण ?

नलिनी : नाही. अगवाईग, नाही.

श्रीनिवास : आई ?

नलिनी : नाही. अगवाईग, नाही.

श्रीनिवास : बाप तरी ?

नलिनी : नाही. असून नसल्या सारखाच. अग वाईग !

हरिहरपंत : नाही कसा ? हा मी आहे की !

श्रीनिवास : वरं ह्यांचं शिक्षण ?

हरिहरपंत : शिक्षण कसलं ? झालं आहे आपलं संसारापुरतं !

श्रीनिवास : म्हणूनच ही अशी म्हाळसा दिसते. हल्लींच्या जगांत शिक्षण म्हणजे जरा...

हरिहरपंत : नाही. तसं तिचं शिक्षण वरंच झालं आहे.

श्रीनिवास : मग आतां संसारापुरतं झालं आहे, असं कसं म्हटलंत ?

हरिहरपंत : म्हणजे वरंच चांगलं संसारापुरतं झालं आहे, असा माझ्या म्हणण्याचा हेतु होता.

श्रीनिवास : तुम्हीं एकट्या प्रवास करूं शकतां का ?

हरिहरपंत : एकट्यानें प्रवास ? छे हो ! आमची नल् शेजारच्या चाळींत सुद्धा एकटी जायला धजत नाही.

श्रीनिवास : शेजारच्या बिन्हाडांत ?

हरिहरपंत : काय, काय म्हणालांत ?

श्रीनिवास : ही फार भित्री मुलगी आहे.

हरिहरपंत : नाही हं ! तशी वेळ आली तर ती लंडनला सुद्धा एकटी जाईल. काय नळ ?

श्रीनिवास : तशी वेळ म्हणजे कोणती ? पळून जायची ?

हरिहरपंत : नळ ? आणि पळून जाणार ?

नलिनी : मी खोलींत सुद्धा एकटी राहायला भिते !

हरिहरपंत : घ्या. तिच्याच तोंडून ऐका.

नलिनी : अन् त्यामुळें, बाहेर जातांना, माई नि बाबा, दाराला बाहेरून कुलूप लावून जातात.

श्रीनिवास : वा वा ! अशी मुलगी मला पसंत पडेल.

हरिहरपंत : तुम्हांला पसंत पडायचीच ती ! ही अशी स्वभावानें गरीब असल्यामुळें, तुम्हांला सोडून ती कुटें जाणारच नाही.

श्रीनिवास : पंत, ह्यांना मोडी वाचतां येतं का ?

हरिहरपंत : मोडी ? ती शाळेंत जाऊन विशेष शिकलेलीच नाही...

लक्ष्मीबाई : मोडी वाचणं काहीं फारसं कठीण नाही.

श्रीनिवास : त्यांना तें येतं का ?

नलिनी : येतं. अगवाई येतें !

हरिहरपंत : तिचं मोडी अक्षर असं पाणीदार आहे...

श्रीनिवास : पाणीदार अक्षर कसं असतं बुवा ?

हरिहरपंत : अहो मोत्यासारखं गोल आहे, म्हणून पाणीदार म्हटलं ! एकदा ओळीला मुद्दवात केली, कीं शेवटालाच थांबायची-श्रीमंत सकल गुणालंकृत, अखंडित राजलक्ष्मी विराजित राजमान्य राजेश्री...

श्रीनिवास : मला वाचून दाखवा वरं मोडी !

हरिहरपंत : नद्रे, तें पुस्तक आण देवलावरचं !

[नलिनी व लक्ष्मीबाई देवलाजवळ जातात]

लक्ष्मीबाई : [चटकन एक पुस्तक घेऊन] घे. हें घे !

नलिनी : हें बाळबोध पुस्तक आहे.

लक्ष्मीबाई : तेंच वाच मोडीसारखं. चल बस खुर्चीवर.

नलिनी : [खुर्चीवर बसून] धडा सव्वीसावा. एका कावळ्याची युक्ति. एका कावळ्याला एकदा फार तहान लागली.

श्रीनिवास : [वाकून पाहून] हें तर बाळबोध पुस्तक आहे.

हरिहरपंत : मी खरं सांगूं का ? आमच्याकडे मोडी पुस्तक नाही.

लक्ष्मीबाई : नद्रेच्या आजोबांचं परवां आलेलं पत्र मोडीत लिहिलेलं आहे ना ?

हरिहरपंत : हो. बरी आठवण केलीस. आण बरं [तें पत्र देते]

नलिनी : [वाचते] चि. रा. रा. हरिहरपंत ह्यांस अ. आ. वि. वि. आपलें कुशल पत्र पावलें. चि. नव् यंदां मॅट्रिकची परीक्षा उत्तीर्ण झाली, हें वाचून फार आनंद झाला.

श्रीनिवास : ह्यांचं शिक्षण मॅट्रिकपर्यंत झालं असून, मला खोटं सांगून फसवायला पाहातां काय ? ह्या सनातन्याजवळ असं वर्तन ?

हरिहरपंत : अहो, ती मॅट्रिक झालेली नाही. [पत्र दाखवून] हें पाहा मा-त्री-क, मात्रिक असं आहे लिहिलेलं. ही एक मोडीचीच परीक्षा आहे.

श्रीनिवास : मग हरकत नाही. मुलगी आतां आंत गेली तरी चालेल. परंतु त्यांना मला कांहीं प्रश्न विचारायचे असले, तर विचारूं द्या.

हरिहरपंत : तिला कांहीं विचारायचं नाही.

लक्ष्मीबाई : नव्, चल आंत.

नलिनी : मला फक्त एकच प्रश्न विचारायचा आहे.

हरिहरपंत व लक्ष्मीबाई : तुला कांहींएक विचारायचं नाही. तूं आंत जा.

श्रीनिवास : विचारूं द्या तिला प्रश्न !

नलिनी : म्हटलं, तुम्हीं ही दाटी केव्हां काढणार ?

[लक्ष्मीबाई नलिनीला ओढीत आंत नेते]

श्रीनिवास : [हंसून] वेळ आली म्हणजे काढूं. ठीक आहे पंत, आम्हीं कळवतां उद्यां परवां आमचं मत.

हरिहरपंत : शक्य तितक्या लवकर हं ! तेवढं पुढचीं बोलणीं करायला बरं. [श्रीनिवास नमस्कार करून जातो] धडा सव्विसावा. एका कावळ्याची युक्ति ! तो धडा कशाला काढलास ? आणि प्रश्नांचीं उत्तरं देतांना, अगत्राई, अगत्राईग, असं म्हणत होतीस तें कशासाठी ? अगत्राई ह्याचा अर्थ काय ? [श्रीनिवास आपल्या खोर्लांत जाऊं पाहतो. त्याला पाहून] कांही ? परतसे फिरलांत ?

श्रीनिवास : [पायाकडे बोट दाखवून] माझ्या वाहाणा घालायच्या राहिल्या. [नमस्कार करून जातो]

हरिहरपंत : आणि प्रश्न काय विचारला ? म्हणे तुम्हीं दाटी केव्हां काढणार ?

मुला काय करायचं आहे त्याच्या दाढीशीं ? उद्यां त्यानें नकार दिला म्हणजे झाला सगळा घोटाळा ? [श्रीनिवास पुन्हा खिडकींत दिसतो] कां हो ? इथें घोटाळतासे ? मुलगी पसंत आहे असं आतांच सांगाना ! दोन दिवसांचा अवधि कशाला ?

श्रीनिवास : तुम्हीं आमच्या अंतरींच्या भावना ओळखल्या म्हणायच्या !

हरिहरपंत : चोराच्या खुणा चोर जाणे.

श्रीनिवास : तुम्हीं आम्हीं चोर अं ?

हरिहरपंत : तसं नव्हे. मीं एक म्हण सांगितली. अन् ह्यावरून मला आमच्या शेजाऱ्याची आठवण झाली. ह्या खोलींत, श्रीनिवास नांवाचा एक ब्रह्मचारी तरुण राहातो. बडा बदमास गुलाम, बरं का !

श्रीनिवास : त्याची तुमच्या मुलीवर नजर असेलच.

हरिहरपंत : नजर नाहीं. डोळा आहे डोळा ! पण त्या जन्मदारिद्र्याला, मी थोडाच मुलगी घायला तयार होणार ! म्हणून त्यानें केलं काय कीं तो ज्या बँकेंत नोकरीला असतो, त्या बँकेंतल्या पैशांवर चांगला आडवा उभा हात मारून श्रीमंत झाला.

श्रीनिवास : श्रीमंत झाला ना ? मग त्याला तुम्हीं आपली मुलगी देणारच !

हरिहरपंत : माझी मुलगी, अन् त्याला ? कधीही देणार नाहीं. आजन्मांत देणार नाहीं. चोर, लफंग्या, डाकू तो ! उद्यां त्याच्या हातांत हातकड्या पडून तो चतुर्भुज होईल.

श्रीनिवास : असं ?

हरिहरपंत : हो. ही गोष्ट मला काल रात्री कळली. वास्तविक हें तुम्हांला सांगायची जरूर नाहीं. परंतु उद्यां तुम्ही आमचे जांवई होणार. होणार का नाहीं ? होणारच ! तेव्हां तुम्हाला सांगायला हरकत नाहीं. काल रात्री ही गोष्ट मला कळल्या-बरोबर आज सकाळींच त्या बँकेंत गेलों. मॅनेजिंग डायरेक्टरांच्या कानावर ही गोष्ट घातली. त्यांना धोक्याची सूचना दिली. त्याबरोबर डायरेक्टर जो कांहीं उसळला म्हणता ? त्याला तसाच सोडला नि मी परत फिरलों. उद्यां त्याला नोकरीवरून बडतर्फ केल्याचा हुकूम येईल.

श्रीनिवास : तो तुमचा शेजारी ना ? चांगलाच शेजारधर्म पाळलात.

हरिहरपंत : आज सवंध दिवसभर घरांत दिसला नाही. बहुधा गेला. आंत आहे कीं काय तें पाहूं या अं. ! [फर्तीतून पाहून] गेला. मारला गुंगारा.

श्रीनिवास : तुम्हांला भ्याला तो. ठीक आहे. मी जातो आतां.

हरिहरपंत : वरं आहे. उद्यांच कळवा आपलं मत [श्रीनिवास नमस्कार करून जातो]

लक्ष्मीवाई : [प्रवेश करून] गेले का सनातने ?

हरिहरपंत : हो हो ! गेले ! तूं शिरा दिली नाहीस त्याना.

लक्ष्मीवाई : अग बाईग ! अगदींच कशी विसरलें ती ? आतां तो शेरान्चा शिरा फुकट जाणार !

हरिहरपंत : मी असतांना फुकट कसा जाईल ? चल, मी टाकतां चापून सगळा. [आंत जातात. श्रीनिवास लपत छपत आपल्या खोलींत जातो]

श्रीनिवास : [वेप बदलतांना] माझी अशी बदनामी करतो काय थरडा ? कालची बोलाचीच श्रीमंती, अशी अंगाशीं यावी ना ? माझ्या संसाराचं चित्र, मी मनांमध्ये रंगवायला सुरुवात करण्याआधींच तें पुसल जावं का ? दैवदुर्विलास तो हाच. आतां नल्लिनीची प्राप्ती होण कठीणच. नळू —

पद

होइल कैसा, तुजविण सखये, सौख्याचा संसार ?

देइल मजला, कोण तुझ्याविण, प्रेमानें आधार ?

वाट पाहतां, निशा संपली, चित्तचंद्रिका, नाही उदेली.

सुखस्वप्नांची, आशा सरली चोहींकडे अंधार ॥ १ ॥

सूर्य उगवतां, फुले कमलिनी, चकोर नाचे, चंद्रा पाहुनी

तशी तुजमुळें, स्फूर्ती मिळुनी साहिन कठिण प्रहार ॥ २ ॥

छे ! आतां जाऊन त्याच्या तोंडावर जाव विचारूं का ? पण नको. तो म्हणायचा ' मीं आग लावली कशावरून ? ' बस असंच करावं. [मोठ्यानें] या या या ! ए दोस्ता आंत ये ना ! [आवाज बदलून नाकांत बोलतो] आंत येण्याची कांहींच जरूरी नाही. तुझ्यासारख्या एका लफंग्याबरोबर मी मैत्री केली ह्याचं मला फार वाईट वाटतं !

हरिहरपंत : [बाहेर येऊन] अग, अग इकडे ये. [पंत व लक्ष्मीबाई भिंतीला कान देतात]

श्रीनिवास : [नेहमींच्या आवाजांत] काय मी लफंग्या ? ते जाऊं दे. तूं आधीं आंत ये बरं. [आवाज बदलून] हो हो. तूं लफंग्या. किती रकमेवर डझा मारलास काल ? अं ? डायरेक्टरना सगळ्या गोष्टी कळल्या आहेत. आणि तूं किती रकमेची अफरातफर केलीस त्याचा शोध चालला आहे आज दिवसभर. आतां मुद्दा पुरावा पटला म्हणजे कैदखानाच पाहावा लागेल तुला.

हरिहरपंत : चोहोंबाजूनीं आग तर छान लागली. आतां भडका उडायला कितीसा वेळ लागणार ?

श्रीनिवास : पण हा आगलाव्या कोण ?

हरिहरपंत : तें तुला काय करायचं आहे ?

श्रीनिवास : (आवाज बदलून) तुझे शेजारी कोणी हरिहरपंत आहेत ना ? तेच आले होते ऑफिसांत सर्व सांगायला.

हरिहरपंत : अररर ! हे वाईट झालं !

श्रीनिवास : [आवाज बदलून] तेव्हां तुझा माझा जो एकत्र काढलेला फोटो आहे, तो दे मला. [नेहमींच्या आवाजांत] कारे कां ? [आवाज बदलून] तूं आहेस चोरी केलेली. तुझा माझा एकत्र फोटो पाहून, लोक मला चोराचा भागीदार समजायचे. दे तो फोटो. [नेहमींच्या आवाजांत] बरं बरं ! मला काय करायचा तो फोटो. हा घे. मित्रा, ह्या तुझ्या सूचनेबद्दल मी तुझा फार आभारी आहे. हें पाहा, आतां जातांना ह्या बाजूत न जातां ह्या बाजूत जा. जरूर पडल्यास एकदम उडी मारून जा. परंतु ही डावी बाजू टाळ. [जाण्याचे आवाज] आतां मात्र मी पुरा निराधार झालों. आज मी बँकेत सिकनोट पाठवून घरीं राहिलों तेवढ्यांत ह्या म्हातारड्यानें एवढं कारस्थान केलं काय ? अरेरे ! आतां माझ्या नांवावर दुसराच कुणी तरी अफरातफर करायचा. आणि त्याचं प्रायश्चित्त मात्र मला भोगावं लागणार.

हरिहरपंत : आले; वळणावर आले ! मोठ्या फुशारक्या मारीत होता नाही का ?

श्रीनिवास : ह्या शेजारच्या बुदुकाला एवढा उपद्व्याप करण्याचं कारण काय ?

हरिहरपंत : चोराचा शेजार नको आहे मला !

श्रीनिवास : मी काय त्याच्या बापाचे चार चवळ खाळे होते ?

हरिहरपंत : माझ्या बापाचं तू कांहीं केलं नव्हतंस पण माझी मुलगी तर लाटायला पाहात होतास ना ?

नलिनी : [प्रवेश करून] माई, अहो माई ?

लक्ष्मीबाई : अग गप !

हरिहरपंत : तिला आंतल्या खोर्लीत टकल बरं !

लक्ष्मीबाई : मी ऐकतं आहे. तुम्हींच उठा ना !

हरिहरपंत : अन् मी काय करतो आहे ?

नलिनी : माई, बाबा, तुम्ही अशीं भिंतील कान देऊन कां उभीं ?

हरिहरपंत : अग गप ग ! [गप बस नाहीतर मारीन असं खुणेनें सांगतात]

श्रीनिवास : ठीक आहे. लवकरच त्याचा कांटा काढतां.

हरिहरपंत : कोणाचा ? माझा ?

श्रीनिवास : मी त्याच्या पोरीशीं बोललों, म्हणून त्या हऱ्याहऱ्यानें माझी अशी बंदनामी करावी काय ? ठीक आहे पंत, भरलींच तुमचीं शंभर वर्षे !

[पंत हताश होतात]

हरिहरपंत : पण केव्हां माझा कांटा काढणार हा ?

श्रीनिवास : हा सिनेमाला जाईल.

हरिहरपंत : आजपासून सिनेमा बंद.

श्रीनिवास : रात्रीं पेडे आणायला जाईल.

लक्ष्मीबाई : गुरुवार, सोमवार बंद.

श्रीनिवास : आंकडे खेळायला जाईल; किंवा रात्रीं अपरात्रीं, गल्लीबोळांतून बायकांचीं तोंडं बघत हिंडत असेल.

लक्ष्मीबाई : का हो ? इश ! जळं मेलं तुमचं हें !

श्रीनिवास : अशा वेळीं एकटा गांठून त्याचा गळा दावीन. ह्या पिकलेल्या पानाला खुडायला कितीसा वेळ लागणार ? दावतो गळा नि देतो गयारांत फेकून.

माझ्या तोंडांतल्या घांस काढलास. मी तुझं तोंडच बंद करतो. [मोठा आवाज करतो. पंत घेरी येऊन पडतात]

लक्ष्मीबाई : अगबाई ग ! नळू नळू, पाणी आण लवकर. [पंतांच्या तोंडावर पाणी शिंपडतात. पंत शुद्धीवर येतात]

हरिहरपंत : खून होणार. माझा खून होणार ! काय करू मी आतां ?

लक्ष्मीबाई : अहो, अहो हें काय ?

हरिहरपंत : चला आपण ताबडतोब बिऱ्हाड बंदलूं या.

लक्ष्मीबाई : एवढ्या रात्रीं ? अन् जागा कुठें मिळणार ?

हरिहरपंत : जागा नाही तर नाही. रस्ता तरी मोकळा आहे ना ?

लक्ष्मीबाई : तिथें तो आला तर ?

हरिहरपंत : हो. तुझं म्हणणंही रास्त आहे. पण ह्याचा कांहीं तरी बंदोबस्त केल्याशिवाय मला चैन पडणार नाही. ह्याला आपला इंगा दाखवलाच पाहिजे.

लक्ष्मीबाई : पण तें जमणार कसं ?

हरिहरपंत : हां हां ! जमलं ! मी त्याच्यावर खुनाच्या धमकीची फिर्माद गुदरतो. तुम्ही दोघी साक्षीदार आहांतच.

लक्ष्मीबाई : आम्हीं साक्षीदार आहोंच. पण आम्हीं साक्ष काय द्यायची ?

हरिहरपंत : ह्यानें अशी अशी धमकी दिली. आम्ही ती ऐकली. वगैरे वगैरे.

नलिनी : बाबा, तुम्हीं त्यांची नाचक्री केलीत, तेव्हांच ना त्यांनीं तुम्हांला धमकी दिली ?

हरिहरपंत : वा ! खूपच आहेस तूं ! म्हणजे त्यानें उजळ माथ्यानें चोऱ्या कराव्या; आणि तें उघडपणानें बोलायला मात्र आम्हांला चोरी ?

नलिनी : मीं कांहीं त्यांच्याविरुद्ध साक्ष देणार नाहीं.

हरिहरपंत : अग काटें, तुझी बापावर कांहीं मायाममता आहे का नाहीं ?

नलिनी : कसली माया ममता ? तुम्हीं जर त्यांच्यावर कुभांड रचायल्या लगलांत—

हरिहरपंत : कुभांड ? खबरदार एक शब्द बोलशील तर !

लक्ष्मीबाई : अहो, तुम्हीं आतांच आपल्या त्या वायचळ वकिलांकडे जा आणि त्यांचा सल्ला घेऊन या. जा बरं !

हरिहरपंत : आत्तां, अशा रात्रीं एकटा जाऊं ? अहाहा ! काय पण माझी काळजी ! त्यानें माझ्यावर आतांच हल्ला केला तर ?

लक्ष्मीबाई : इश्रा ! काय पण ? अहो नल्ल्या बरोबर घेऊन जा.

हरिहरपंत : अहाहा ! नल्ल्या बरोबर घेऊन जा ! अकल पण अकल ! दिवे ओवाळा दिवे ! तो गुंड आला म्हणजे ही त्यालाच मिळायची !

लक्ष्मीबाई : अगबाई खरंच कीं !

हरिहरपंत : त्यापेक्षां असं कर; तूंच चल माझ्या सोबतीला.

लक्ष्मीबाई : माझी तेवढी अकल काढलीत ! आणि तुमचा हा शहाणपणा का ? मी तुमच्या सोबतीला येऊन कसं भागेल ? मी गेल्यावर ही त्या गुंडाकडे जाईल ती ?

हरिहरपंत : अन्याऱ्या ! ती कशी जाईल ? सगळ्या दरवाज्यांना कुलपं टोकून, त्यांच्या किल्ल्या आपल्याजवळ घेतल्यावर ही तिकडे जाईल कशी ? जा, आंतल्या दरवाजाला कुलूप आहे कीं नाही तें पाहून ये. [पाहून येते.] इथें तर कुलूप आहेच ! आतां तें कुलूप नि तो दांडा घे, नि चल माझ्या बरोबर, नल्ल आम्हीं परत येईपर्यंत इथून हालूं नकोस.

लक्ष्मीबाई : जर तिकडे गेलीस तर ह्या दांड्याशीं गांठ पडेल तुझी. [पंत व लक्ष्मीबाई जातात]

नलिनी : इथून हालूं नकोस ! माई, बाबा, कां छळतां तुम्हीं मला ? माझी निवड अयोग्य का आहे ? तेजःपुंज सूर्य नको, काजव्याच्या प्रकाशाची वाट पाहा, असं सांगण्यासारखंच नाही का हें ? कशी जाऊं मी त्यांच्याकडे ? ही एकलेण्याची आग नाही सहन होत मला. श्री, श्री आतां तूंच मला मार्ग दाखव.

पद

माझ्या राजा बोल ना। साहू रे किनी विरह यातना।
जाहलें व्याकुळ मी फार। बोल ना सख्या रे।
अजुनि कशी न ये, करुणा दयाळा ॥

मनमोहन तूं मुरलीवाला
अधिर वावरी राधावाला
धुंडुनि दमली श्रमली तुजसी
विनवित कर्धि येसी ॥ १ ॥

[पद संपल्यावर विमनस्क स्थितीत खुर्चीवर बसते]

श्रीनिवास : सदोत्रा सनातने म्हणजे खरोखर कोण गृहस्थ आहे हें नळूनें मुद्रा ओळखलं नाहीं. सांगावं का तिला हें गुप्त रहस्य ? पण नको. बँकेतून माझी हकालपट्टी होऊन मला जर तुरुंगाची हवा खावी लागणार असेल, तर तूं सनातन्याशी—माझ्याशीं लग्न कर असं मी तिला कोणत्या तोंडानें सांगूं ! [मनांत कांहीं विचार आल्यासारखें दाखवून नलिनी खुर्चीवरून उठते व मधल्या दाराचें, कोयड्यांतून कुटूप काढून श्रीनिवासच्या खोलींत जाते] कोण तूं ?

नलिनी : केवढा घोटाळा केलात तुम्हीं ?

श्रीनिवास : काय केलं मी ?

नलिनी : चात्रांना खुनाची धमकी कां दिलीत ? कां हो असे निष्ठुर झालांत ?

श्रीनिवास : हें पाहा नळू, ते तुझे वडील ह्या दृष्टीनें जरी मला त्यांच्या-विषयीं आदर असला, तरी ते जर माझ्या पोटावरच पाय आणणार असतील, तर मी त्यांच्या तंगड्या त्यांच्याच गळ्यांत घातल्याशिवाय राहाणार नाहीं. मग मी तुरुंगांत गेलों तरी बेहेत्तर !

नलिनी : मग तुमचं माझं लग्न ?

श्रीनिवास : प्रथम मला पोटाचा प्रश्न विचारांत घ्यायला हवा ! तो सुटला कीं मग पुढचा प्रश्न ! त्या सदोत्रा सनातन्याशीं...

नलिनी : नांव नका काढूं त्या मेल्याचं ! पुन्हा आमच्या घरांत तो येऊं दे तर खरा, त्याच्या त्या दाढ्यामिशांच्या जंगलाला आग लावीन.

श्रीनिवास : सदोत्रा सनातने, हाय हाय !

नलिनी : आतां पुढं काय करायचं ?

श्रीनिवास : पुढं काय करायचं तें पाहायला तुझे वडील माईला घेऊन गेले आहेत ना बाहेर ?

नलिनी : तुम्हीं दिलेल्या खुनाच्या धमकीबद्दल सहजा विचारण्यासाठी, ते वायचळ वकिलांकडे गेले आहेत.

श्रीनिवास : मला वाटलं मुहूर्त पाहायला भटर्जीकडे गेले !

नलिनी : मी अगदीं भांबावून गेलं आहे. मला कदाचित तुमच्याविरुद्ध साक्ष देण्याची ते सक्ति करतील; अन् गडबडगुण्डा करून माझं त्या सनातन्याशीं लग्न उरकून टाकण्याचीही खटपट करतील. काय करूं हो मी आतां ? बाबा, कां एवढे निष्ठुर झालांत तुमच्या ह्या मातृहीन मुलीवर ? माझ्या मर्जीविरुद्ध, माझ्या गळ्यांत दावं बांधून, कुणाच्यातरी गोळ्यांत मला डांबून टाकायची होती, तर मला एवढी वादवली कशासाठी ? कशाला दिलंत मला इतकं शिक्षण ? त्यापेक्षां जन्मल्याबरोबर मला विष पाजलं असतंत तर ?—माझं एक काम कराल का ?

श्रीनिवास : कोणतं काम ?

नलिनी : मला असं जहरी विष आणून द्या कीं त्याचा एक थेंब माझ्या पोटांत जातांच मी दगड होऊन जमिनीवर कोसळेन. कराल का एवढं काम ? फार उपकार होतील तुमचे माझ्यावर.

श्रीनिवास : नळ नळ, अशी हताश होऊं नकोस. पूस पूस ते अश्रु ! तू वाबरं नको. वाटेल ती युक्ति लढवून मी तुला ह्या प्रसंगांतून सोडवीन.

नलिनी : नुसतं सोडवून काय उपयोग ?

श्रीनिवास : नंतर तुझ्याशीं लग्न करीन.

नलिनी : खरं ? अगदीं खरं ?

श्रीनिवास : खरं खरं खरं !

नलिनी : आतां मी इथून जाणारच नाहीं.

श्रीनिवास : असं नको करूं. तू आपल्या खोलींत चालायला त्याग कशी. नाहीतर माझ्या कारस्थानांत व्यत्यय यायचा.

नलिनी : व्यत्यय आलाच तर हा पाहा त्याच्यावरचा तोडगा.

[नलिनी ग्लासांत पाणी ओतते व त्यांत फाउंटन पेन मधील शाई घालते]

श्रीनिवास : हें काय केलंस ?

नलिनी : तुम्हांला नाहीं समजायचं तें !

[पंत व लक्ष्मीबाई प्रवेश करतात.]

हरिहरपंत : वकिलांचं म्हणणं मला पटलं. हा रोज असलं काहींतरी बोलणारच !

लक्ष्मीबाई : उद्यां येतील ना ते आडून ऐकायला ? अगबाई, पोरगी कुठें गेली ?

हरिहरपंत : आतां, सगळ्या दारांना कुळपं असतांना कशी गेली ?

लक्ष्मीबाई : [कोयंडा पाहून] कर्डीतून कुळूप काढून गेली.

हरिहरपंत : [हातवारे करून] फोडून टाक तें कुळूप. तोडून टाक तो कोयंडा !

लक्ष्मीबाई : म्हणजे त्याला इथें यायला आयतं मुक्तद्वार !

हरिहरपंत : काय करूं रे ! त्याचा जीव घेऊं का ? [श्रीनिवासकडे जाऊं लागतात]

लक्ष्मीबाई : नका, नका तुम्हीं नका त्याच्या खोर्लीत जाऊं.

हरिहरपंत : मग काय पोरीला डोळ्यांदेखत, वाघाच्या जत्रड्यांत ढकळूं ?

श्रीनिवास : पंत आले.

नलिनी : अग आई ग !

हरिहरपंत : तो खुनी सैतान आहे. जंटलमन डाकू आहे.

श्रीनिवास : सैतान डाकू !

लक्ष्मीबाई : अन् ती पोरगी सुद्धा अशी काहीं डाकूकी लडकी आहे !

हरिहरपंत : मी त्याचा सूड उगवणार [जाऊं लागतात. लक्ष्मीबाई त्यांना अडवते]

श्रीनिवास : माझा सूड उगवणार ? थांब, मीच तुला यमाच्या घरची वाट दाखवतो. [पंताकडे जाऊं लागतो. नलिनी त्याला आवर घालते]

हरिहरपंत : अग सोड, सोड मला.

श्रीनिवास : नरू, जाऊं दे ग मला ! तो थेरडा तुझा बाप आहे म्हणूनच मी इतका वेळ त्याला गय केली. ह्यापुढें तें शक्य नाही. जाऊं दे ग मला.

हरिहरपंत : ऐक ग ऐक. ती बघ, पोरगी त्याच्याकडेच आहे ग. सोड जातों मी. [पंत व श्रीनिवास मधल्या दरवाजाकडे येण्याचा प्रयत्न करतात. लक्ष्मीबाई व नलिनी त्यांना मार्ग ओढतात. शेवटीं नलिनी श्रीनिवासला सोडते व टेकळ-

जवळील खुर्चीवर बसते. श्रीनिवास मधले दार उघडतो. पंत व तो उसनें हास्य करतात] कुठें आहे माझी मुलगी ?

श्रीनिवास : [दाखवून] ती दिसत नाही का ?

हरिहरपंत : [श्रीनिवासाकडे जाऊन] काटें, चल घरीं ! [लक्ष्मीबाई श्रीनिवासच्या खोलींत जाते]

नलिनी : आतां त्या घरीं नाही. मी देवाच्या घरीं चालती होणार. हें विष मला तिथें पोचवील. तिथून तरी तुम्हीं मला आणूं शकणार नाही ना ?

हरिहरपंत : विष ? कुठें आहे विष ?

नलिनी : [ग्लास दाखवून] हें पाहा. हें पाहा.

लक्ष्मीबाई : पाहूं, पाहूं तुझें वीष ?

नलिनी : पाहा. छाती असेल तर थोडें चाखून पाहा.

हरिहरपंत : तें खरंच विष असेल का ग ?

लक्ष्मीबाई : मला जरा संशयच येतो आहे. काय तें शाईसारखें दिसत आहे.

नलिनी : माई तुमचा विश्वास नसेल तर खात्री करून घ्या !

श्रीनिवास : गुण न आल्यास पैसे परत.

हरिहरपंत : अग वध ना !

लक्ष्मीबाई : तर तर ? तुमचें काय जातं ? मी मेलें तर तुम्हीं तिसरं लग्न कराल. मी मात्र फुकट प्राणाला मुकेन. मी नाहीं ग बाई विषाची परीक्षा पाहाणार ! माझी खात्री आहे कीं तें विषच असलं पाहिजे. तुमचा विश्वास नसेल तर तुम्ही प्या !

हरिहरपंत : हं; समजलों. माझा कांटा काढण्याकरतां ह्या जहांगीजानें ही जालीम युक्ति काढलेली दिसते. मी इथें यावं; ह्यानें शाईसारखें दिसणारं पण खरोखरीच विष ठेवावं नि तें खोट आहे असं आम्हांला भासवावं. आम्हीं सरळपणानें, खात्री करण्यासाठीं एक घोट घ्यावा आणि आमची गठडी वळावी. हें नक्की विषच असलं पाहिजे.

श्रीनिवास : तें विष तुमची एकुलती एक मुलगी प्यायला लागली होती. परंतु माझ्या खोलींत ती विष पिऊन मेल्यास माझ्यावर तोहमत येईल, म्हणून

मीं तिल्ल महत्प्रयासानें थोपवून धरली हा वेळ पावेंतों. आतां हें विष आणि ही
ऋन्या आपल्या ताब्यांत घ्या.

हरिहरपंत : आम्हांल्य विषाची जरूरी नाहीं. तुम्हीच जपून ठेवा तें. तुरुंगांत
जातांना तुम्हांल्यच उपयोगी पडेल तें कदाचित.

श्रीनिवास : ठीक आहे. मला त्याची जरूरी पडणंच शक्य नाहीं. म्हणून हें
विष फेकून देतों; [फेकतो] आणि ही जिवंत मुलगी तुमच्या स्वाधीन करतों.
नद, घरांत जा आपल्या.

[नलिनी, लक्ष्मीबाई व पंत आपल्या बळकमध्यें येतात.
पंत व श्रीनिवास एकमेकांकडे रोखून पाहातात]

हरिहरपंत : मिस्टर, ह्यापुढें जर माझी मुलगी तुमच्या खोलींत दिसली,
तर मग—मला—

श्रीनिवास : काय कराल हो तुम्हीं ? तुमची मुलगी माझ्या खोलींत येते. मी
तुमच्या खोलींत पाऊलही टाकीत नाहीं. समजलांत ?

हरिहरपंत : बरं आहे; बरं आहे बच्चंजी पाहून वेईन. [दार लावून घेतो]

श्रीनिवास : तुझ्याच मुलीशीं लग्न लावीन, तरच नांवाचा श्रीनिवास.

हरिहरपंत : उद्यां तुला तुरुंगांत पाटवीन, तरच नांवाचा हरिहरपंत !

श्रीनिवास : तुझ्यासारख्या चिल्लाला चिरडायला कितीसा वेळ लागणार !

हरिहरपंत : तुझ्यासारख्या हुंगुरट्याचा खातमा करायला, कितीसे सायास
पडणार ?

श्रीनिवास : } पाहा पाहा आतां ! बेट्या पाहा !
हरिहरपंत : }

पडदा पडतो.

३

[दृश्य पहिल्या अंकांतलेंच. श्रीनिवास वाचीत बसला आहे. पंत बाहेर गेले असून, लक्ष्मीबाई हातांत एक फुलपात्र घेऊन व नलिनी बादली कळशी घेऊन पाणी आणायला जायच्या तयारींत आहेत असा पडदा उघडतो.]

लक्ष्मीबाई : आतां फक्त दोन खेपा पाणी आणलं म्हणजे झालं हो.

नलिनी : आणलं ! म्हणजे मीच आणायचं ना ? मी दोनच कां, दहा खेपा मुद्दां आणीन. माझ्याबरोबर हात हालवीत येऊन तुम्ही जर दमलां असाल, तर विश्रांति घ्या.

लक्ष्मीबाई : मी काय करावं, हें तूं नको मला शिकवायला ! माझ्यापुरती अक्कल देवानें दिली आहे मला ! उचल ती बादली नि कळशी आणि चल.

[जातात. श्रीनिवास उठतो. गॅलरींत पाहून परत येतो.]

श्रीनिवास : अरेच्या ? अद्याप पाणी परेडच चालली आहे का ह्यांची ? मघांपासून नलिनी एकटी भेटावी म्हणून सारखा प्रयत्न करतो आहे. परंतु ही महा-माया माई छानेसारखी तिच्याबरोबर घोटाळते आहे. माझ्या उस्फुल्ल झालेल्या

भावना, मी तिच्याशिवाय दुसऱ्या कुणाला सांगूं? माझं हृदय, मी तिच्या-
शिवाय दुसऱ्या कुणाजवळ उघडं करूं ?

पद

फुलल्या भावना माझ्या, मर्नीच्या, सांगुं कुणाला, सांग ना ॥

तूच माझा भाग्यतारा

दे उजाळा ह्या संसारा

तुझ्याविना फोलपसारा

पाहूं नको अंत आतां ॥ १ ॥

हरिहरपंत : [हनुमंताची तसवीर कागदांत गुंडाळून घेऊन प्रवेश करून]
नळू, ए नळू ! भीमरूपी महासूद्र, वज्र हनुमान मारती; बनारी अंजनीसूता
रामदूता प्रभंजना.

[नलिनी वादली व कळशी घेऊन व लक्ष्मीबाई एक
फुलपात्र घेऊन प्रवेश करून नलिनी आंतल्या खोलीत जाते
व लक्ष्मीबाई दमल्याचा आविर्भाव करून खुर्चीवर बसते.]

लक्ष्मीबाई : नळू, हें फुलपात्र आंत नेऊन ठेव [नलिनी फुलपात्र आंत नेते]

हरिहरपंत : आज आम्ही काय आणलं आहे तें पाहिलंत का ?

लक्ष्मीबाई : मला पातळबितळ आणलं वाटतं ?

हरिहरपंत : तुला पातळाशिवाय दुसरं दिसतं आहे काय ? माझा सगळा पगार
तुझ्या लुगड्या-पातळांत खर्च करून महिनाभर वारा खात बसायचं की काय ?
[तसवीर दाखवून] हें पाहा मीं काय आणलं आहे तें.

लक्ष्मीबाई : इश ! चांगला शंकर-पार्वतीचा फोटो आणायचा सोडून, हा
ब्रह्मचारी व्रजरंग कशाला आमच्या घरांत ?

हरिहरपंत : सत्राणें उड्डाणें; अग मला ताकद येण्यासाठी मी आतां मारुति-
भक्त होणार. त्या गुंडाशी दोन हात करायची ताकद आली पाहिजे मला. ह्यापुढें
दर शनिवारीं मारुतीचा उत्सव करणार आपण. आणि अनायासें आज शनिवार
असल्यामुळे, आजपासूनच सुरुवात करूं म्हटलं. आज फक्त मारुतीची स्थापना
करायची !

नलिनी : [प्रवेश करून] माई; सगळ्या तपेल्या आणि पातेल्या भरून झाल्या. आतां पळ्या नि चमचे तेवढे भरायचे राहिले आहेत. ते भरुं का ? अर्धी बादली पाणी शिल्लक आहे अजून.

लक्ष्मीबाई : पाहिलीत, पाहिलीत कशी माझी टिंगल करते ती ! पाणी आणायला सांगितलं, म्हणून हो हें ! तरी मी सहसा तिला नाहीं सांगत हो इकडची काडी तिकडे करायला. मीच उपसतं कामाचे डोंगर.

हरिहरपंत : त्याबद्दल खात्री आहे माझी.

लक्ष्मीबाई : नट्ट, अर्धी बादली पाणी शिल्लक आहेना ? तें ओतून टाक मोरींत आणि नळावरून पुरी बादली भरून आण.

[नलिनी आंत जाते.]

हरिहरपंत : आयतं पाणी आणलेलं आहे तें ओतून कां टाकायचं ?

लक्ष्मीबाई : तुम्हांला नाहीं दो कळायचं तें ! मोरी साफ होते. [नलिनी प्रवेश करते] चल. [नलिनीत्रोवर जाऊं लागते]

हरिहरपंत : तूं थांब इथं. तसवीर टांगू या आपण.

लक्ष्मीबाई : आणि हिला एकटीला नळावर पाठवूं ?

हरिहरपंत : जरा पाणी आणायला गेली म्हणून काय झालं ? मी घरांत आहं ह्याची जाणीव आहे तिला. जा तूं नट्ट, पाणी घेऊन ये. [पंत व लक्ष्मीबाई तसवीर टांगू लागतात. नलिनी थोडा वेळ थांबून श्रीनिवासच्या स्त्रोटांत जाते]

नलिनी : [खुणेनें] अजून इथं आहांत का ?

श्रीनिवास : मग मी जाणार कुठें ?

नलिनी : [खुणेनें] वोलूं नका. माई नि बाबा तिकडे आहेत. अजून वेड्या नाहीं का पडल्या हातांत ?

श्रीनिवास : काय ?

नलिनी : [खुणेनें] वेड्या.

श्रीनिवास : बांगड्या ?

नलिनी : [हळूच] नव्हे हो. वेड्या वेड्या.

श्रीनिवास : असं असं !

हरिहरपंत : [खुर्चीवर चढत तसवीर टांगतांना] सत्राणें उड्डाणें हुंकार वदनीं, करि डळमळ भूमंडळ [इतक्यांत खुर्चीवरून तोल जाऊन तसविरोसकट जमिनीवर येतात. हा आवाच ऐकून नलिनी घाबरते व इतक्यांत बादली न घेतां आपल्या ब्लॅकच्या खिडकींत येते. तिच्या मागोमाग बादली घेऊन श्रीनिवासही येतो. तीं दोघें हळूच डोकावून पाहातात व पुन्हा श्रीनिवासच्या ब्लॅकमध्ये जातात.)

लक्ष्मीबाई : लागलं का कुटें ?

हरिहरपंत : [एकदम ताट उभे राहून चावूं लागतात.] छे छे ! मुळींच नाहीं.

लक्ष्मीबाई : लाजायचं कशाळा ? ग्वरं सांगायला मुळींच हरकत नाहीं. तुम्हांला पडलेले कुणीही पाहिलं नाहीं.

हरिहरपंत : कुणी पाहिलं नाहीं ना ? वरं झालं. माझं अर्धं दुःख कमी झालं.

लक्ष्मीबाई : म्हणजे मार वसला का कुटें ?

हरिहरपंत : हो इथें, इथें हनुमंतांनं थोडामा प्रमाद दिल्या. आतां तूंच टांग ती तसवीर. [लक्ष्मीबाई तसवीर टांगते. पंत खुर्ची धरतात]

नलिनी : तुरंगात जायची भीति नाहीं ना ?

श्रीनिवास : अग ज्याला कर नाहीं त्याला डर कशाचो ?

हरिहरपंत : [तसवीर टांगून झाल्यावर] नन्, ए नन् ?

लक्ष्मीबाई : पाणी आणायला एकटी पाटवलीत ना ? घ्या आतां पाणी. अजून एक बादलीभर पाणी भरून झालं नाहीं का ? थांबा मी नळावरून पाहून येतं. [लक्ष्मीबाई जायला निवते. एवढ्यांत नलिनी रिकामी बादली घेऊन प्रवेश करते तिला पाहून] आलांत ? पाणी कुटें आहे ?

नलिनी : माई, मला कुणी भरायलाच देत नाहीं पाणी. सगळ्याजणी माझ्यापूर्वी लावतात बादल्या. आणि तुम्हीं बरोबर असलांत, म्हणजे आगीचा बंध येतांना पाहिल्याबरोबर जर्शा माणसं पळतात, तशा आपोआप दूर जातात.

लक्ष्मीबाई : वेंधळीच आहेस तू ! चल मी येतं तुझ्याबरोबर.

हरिहरपंत : बादली आंत नेवून ठेव ती. पुरे झालं पाणी. आतां इकडे काय काय वक्तव्यं होतात तीं ऐकायला बसा.

[नलिनी बादली आंत नेऊन ठेवते व पुन्हा बाहेर येते]

लक्ष्मीबाई : खरंच, अजून कसे नाही आले वकीलसाहेब ?

हरिहरपंत : मी त्यांचीच वाट पाहत आहे. आज तो गुंड खात्रीने काहींतरी बोलेल. तें वकिलानीं ऐकलं, म्हणजे ते आयतेच साक्षीदार होतील, असा आहे माझा डाव.

लक्ष्मीबाई : ह्या नटूच्या देखत ह्यांतलं काहीं बोलतां नये. ती सगळं त्याला सांगेल.

हरिहरपंत : किती दिवस सांगेल ? आजचाच दिवस ना ? उद्यां तिचं सनातन्यांशीं लग्न लावून टाकतो. उद्यां मुहूर्त आहेच लग्नाचा !

लक्ष्मीबाई : आगि आज मुद्धा आहे ना रात्रीं दही वाजतां ?

हरिहरपंत : आज आहे ग. पण आतांच नऊ वाजून गेले. एवढ्या थोड्या वेळांत इतकी कशी तयारी होणार ? बाकी मी स्वतः चटावर लग्न उरकण्याच्या मताचा आहे. पण तो आहे सनातने.

लक्ष्मीबाई : शिवाय त्याची पसंती नापसंती कुठें कळली आहे अजून ? आज गेलां होतां का त्याच्याकडे ?

हरिहरपंत : गेलोंं होतो. पण तो गेला होता छातीवर दगड फोडण्याची शर्यत होती त्या शर्यतींत भाग घ्यायला. आतां उद्यां सकाळींच त्याला गांठतो, नि उद्यां सायंकाळींच गोरज मुहूर्तावर, नटू—सनातन्यांचं शुभमंगल करून टाकतो. मग शेंडी तुटो नाही तर पारंबी फुटो. अरे ? तो वायचळ वकील कुठें वायचळला ? मी त्याला घेऊन येतो बरं का ! तोंपर्यंत हिच्यावर सक्त पहारा ठेव. मी गेल्यावर इथून हालं नकोस. नाहीतर, त्या शांतारामाच्या चाळींतल्या शांताबाईंकडे जाशील.

लक्ष्मीबाई : त्यांच्याकडे कशाला जायचं ?

हरिहरपंत : आज आतां त्यांच्या चाळींत गारड्यांचा खेळ आहे, म्हणून बजावून ठेवतां. हो, तूं खेळ पाहायला जायचीस आणि तो रावण ह्या सीतेला खांद्यावर घालून घेऊन जायचा.

लक्ष्मीबाई : घेऊन जातो आहे ! तो रावण असला तर मी अहिरावण आहे.

हरिहरपंत : तूं अहिरावण ऐस किंवा महिरावण ऐस. मी आपली तुला सूचना देऊन ठेवतां. [जाऊं लागतात] अरे ? माझी छत्री काय झाली ?

लक्ष्मीबाई : नल्लें ती आज एका भिकाऱ्याला दिली हो.

हरिहरपंत : काय ? एवढी कोरी करकरीत छत्री तिनें भिकाऱ्याला दिली ?

नलिनी : कोरी कसली ? सतरा छिद्रे होतीं तिला पडलेलीं.

हरिहरपंत : छिद्रंवाल्या छत्रीचा उपयोग तुम्हांला काय कळणार आहे ? नल्लू , तुझ्या बापाची संपत्ति कांहीं वर आलेली नाही. काय काटी आहे तरी ! [जातो]

लक्ष्मीबाई : नल्लू तूं आंत जाऊन झोप बरं.

नलिनी : मला नाहीं झोप येत.

लक्ष्मीबाई : कां ? झोप न यायला काय झालं ?

नलिनी : तुमच्या खेडेगांवांतल्या मुली...

लक्ष्मीबाई : रात्रभर झोपूनच असतात. मग तुझा असा निद्रानाश कां झाला ?

नलिनी : माई, तुम्हीं खेडेगांवांतल्या. तुम्हांला हो कशी झोप येत नाहीं अजून ?

लक्ष्मीबाई : अग माझं लग्न झालं आहे.

नलिनी : आणि माझं होणार आहे.

लक्ष्मीबाई : कुणाशीं ?

नलिनी : त्या सनातन्याशीं.

लक्ष्मीबाई : ते तुला पसंत आहेत ?

नलिनी : असा वर सात जन्म तपश्चर्या केली तरी मिळायचा नाहीं. आतां बाबा आले म्हणजे मीच त्यांना सांगेन कीं माझं उद्यां सकाळींच त्या सनातन्याशीं लग्न लावून द्या.

लक्ष्मीबाई : अहाहा ! किती गुणाची आहे बाळ माझी ? दृष्ट सुद्धा लागेल कुणाची. मीटमोहऱ्या तरी ओवाळून टाकतें तुझ्यावरून [आंत जाते]

नलिनी : [मधल्या दाराजवळ जाऊन] श्रीनिवास, बाबा बाहेर गेले आहेत. माईना कसंही करून शांताबाईंकडे पाठवा गारुड्याचा खेळ पाहायला. तुम्हांला कांहीं सांगायचं आहे. [खुर्चीवर बसते]

लक्ष्मीबाई : [प्रवेश करून] कुणा बुवासुवाची, गुंडासुंडाची, स्वरूपावर

शिक्षणावर किंवा कसल्यावरही दृष्ट पडली असेल तर ती साफ जळून ग्याक होवो आणि माझी बाळ गुणाची होवो. [मोहऱ्या ओवाळते व आंत जाते]

श्रीनिवास : [पंतांच्या ब्र्येकच्या खिडकींत येऊन, बायकी आवाजांत] लक्ष्मबाई आहेत का ?

नलिनी : कोण तूं ?

श्रीनिवास : मी ती, ताराबाई. लक्ष्मबाईंना म्हणावं, शांताबाईं गारुड्यांचा खेळ पाहात असतांना तिसऱ्या मजल्यावरून घेरी येऊन पडल्या. त्यांच्या यजमानांनी, लक्ष्मबाईंना ताबडतोब बोलावलं आहे [जातां]

नलिनी : [मोह्यांनं] वरं वरं सांगतं हो.

लक्ष्मीबाई : [प्रवेश करून] काय ग ?

नलिनी : माई, शांताबाईं गारुड्यांचा खेळ पाहात असतांना घेरी येऊन पडल्या. त्यांचं डोकं फुटून रक्तबंबाळ झालं आहे आणि आतां मरतात का आणखी एका क्षणानं मरतात अशा स्थितींत आहेत. तुम्हांला त्यांच्या यजमानांनी ताबडतोब तिथें बोलावलं आहे.

लक्ष्मीबाई : कुणी सांगितलं तुला हें ?

नलिनी : आतांच इथें एक बाई येऊन गेली. तिनें सांगितलं.

लक्ष्मीबाई : पण तुला एकटीला इथें ठेवून कशी जाऊं ? ते तर बजावून गेले आहेत, ' कुठेही जाऊं नको म्हणून ? '

नलिनी : नका जाऊं. माझं काय जातं ? तुमची मैत्रीण ती. तिची मृत्युभेट हवी असेल तर जा. उद्यां तुम्हांला नाहीं भेटूं शकणार ती.

लक्ष्मीबाई : नको ग असं बोलूं. सत्तायुपी होवो विचारी. [श्रीनिवास शिंकतो] कसा मेला वैरी शिंकला !

नलिनी : असल्या लोकांची शिंक खरी होते म्हणतात. उद्यांचा दिवस काहीं त्या पाहात नाहीत.

लक्ष्मीबाई : नदू, मी जातेंच ! तूं ही चल माझ्याबरोबर.

नलिनी : आणि तेवढ्यांत बाबा आले तर ?

लक्ष्मीबाई : असं करतं, मी सगळीकडे कुलपं लावतं. मी येण्यापूर्वी जर ते आले तर...

नलिनी : ते आंत कसे येणार? म्हणून किल्ल्या माझ्याजवळ ठेवून जा म्हणजे झालं.

लक्ष्मीबाई : वा ग शहाणे ! चोराच्या हातांत जामदारखान्याच्या किल्ल्या देण्या-इतकी मी दुधखुळी नाही. मी इथे नसतांना जर ते आले तर मी नळावर गेलं आहे असं सांग त्यांना. आंत कुलूप आहेच. इथे हें कुलूप लावतं. [मधल्या दरवाजाला मोठं कुलूप लावते] वेळ आली विचारीची. देवाघरचं बोलावणं कुणाला केव्हां येईल त्याचा कांहीं नेम नाही. मला त्या जिवंत भेटतील तरी का ? शांताबाई ऽ [रडते] आलं हो आलं [जाते]

नलिनी : या हो या ! श्रीनिवास, माई गेल्या !

श्रीनिवास : हो. ये ना !

नलिनी : कशी येऊं ? माईनीं इकडून मोठं कुलूप लावलं आहे.

श्रीनिवास : मोठं कुलूप लावलं का ? आतां तुला तिकडे आणि मला इकडे, निःश्वास सोडीत वसावं लागणार असं दिसतं.

पद

श्रीनिवास : शेजारच्या बिन्हाडीं आहेस एकली तूं
येऊं तिथें कसा मी न कळे मला परंतू ॥ १ ॥

नलिनी : दुदैव तुझें माझे कुणि नाही पाठिराखा

श्रीनिवास : देऊनि धीर आम्हां दावील मार्ग खासा ॥२॥ शेजारच्या

नलिनी : आशारवी बुडाला असहाय होइ जीव

श्रीनिवास : अन् शुक्र तारकेचा नाही अजून ठाव ॥३॥ शेजारच्या

नलिनी : गुंफुनि अश्रुमाला तूं मजसि वाहशील

श्रीनिवास : परि तप्तश्वास माझे तिज लागतां सुकेल ॥ ४ ॥

नलिनी : शेजारच्या बिन्हाडीं आहेस एकला तूं
येऊं तिथें कशी मी न कळे मला परंतू ॥
चंद्रास ग्रासण्याला, का टपति राहु केतू

श्रीनिवास : घेतील घास सखिचा, कां मी इथूनि पाडूं ? ॥ ५ ॥
विश्वास धरी सखये धावेल वैनतेय
हिसकाउनी सुधेला होईल चिरंजीव ॥ ६ ॥

[दोघेही हाताश होऊन आपापल्या खोलींत बसतात. काहीं वेळानं श्रीनिवास आठवण झाल्यासारखें करतो व उठून आपल्या टेबला-जवळ जातो आणि तिथला किल्ल्यांचा जुडगा उचलून पंतांच्या खिडकीजवळ येतो]

श्रीनिवास : ह्या किल्ल्यांतली एखादी किल्ली लागतं का पाहा बरं. [खिडकीच्या गजांतून किल्ल्यांचा जुडगा देतो. त्यांतल्या एका किल्लीनें नलिनी मधल्या दाराचें कुलूप काढते व श्रीनिवासच्या खोलींत जाते)

नलिनी : आज तोंड सांभाळूनच बोला बरं का ! आज ते वायचळ वर्काल आमच्याकडे येऊन बसणार आहेत.

श्रीनिवास : कोण ? वायचळ का, वायचळ ?

नलिनी : हे. आणि तुम्हीं काय बोलतां, तें आडून ऐकून स्वतःच साक्षीदार होणार आहेत ते !

श्रीनिवास : अरेच्या ! असा डाव रचला आहे का त्यांनीं ?

नलिनी : तसंच, बाबा उद्यांच माझं त्या सनातन्याशीं लग्न लावणार आहेत.

श्रीनिवास : लग्नाची तयारी केव्हां करणार ?

नलिनी : हें चटावरचं लग्न आहे. तेव्हां तुम्हांला जी खटपट करायची असेल ती आतांच करा.

श्रीनिवास : नल्ल, मी जर तुझ्या वडिलांना काहीं बोललों तर तूं रागावणार नाहीस ना ?

नलिनी : तुम्हीं वाईटसाईट बोलतां नये !

श्रीनिवास : ठीक. तूं आतां असं कर, आपल्या खोलींत जा आणि माझ्या नांवानें एक फक्कडसं प्रेमपत्र लिही नि तें माझ्या स्वाभीन कर. म्हणजे पुढें काय करायचं तें मी पाहातो.

नलिनी : प्रेमपत्र ! अरे बापरे ! नाही. अग बाईग !

श्रीनिवास : कां ? प्रेमपत्र लिहिणं कांहीं कठीण नाही.

नलिनी : पत्राला आरंभ कसा करायचा तो सुद्धा मला माहित नाही.

श्रीनिवास : प्रथम लिही-प्रिय श्रीनिवास, सख्या हरि. माझं तुमच्यावर अल्लेख प्रेम आहे. वगैरे वगैरे वगैरे. पुढें काय लिहायचं तें तुला माहित असेलच.

नलिनी : छे हो ! ह्या प्रांतांतली मला मुळींच माहिती नाही. आजचं हें माझं पहिलंच प्रेमपत्र आहे.

श्रीनिवास : नव्हे, तूं विसाव्या शतकांत आहेस. आजकालच्या प्रत्येक तरुणीने आपल्या सत्य किंवा काल्पनिक प्रियकराला एखाद दुसरं तरी प्रेमपत्र लिहिलेले असतं. अन् तूं ही अशी कशी ?

नलिनी : बरं, पत्राचा शेवट तरी कसा करूं ?

श्रीनिवास : शेवट ? शेवटीं लिही, ' ह्या नरराक्षसांच्या जाचांतून आपण मला लवकरच सोडवाल, या आशेवर जिवंत असलेली आगि कायावाचामनानं आपली झालेली सौ. नलिनी. '

नलिनी : इश, असं लिहायचं ?

श्रीनिवास : लाडके...

नलिनी : श्री...

श्रीनिवास : माझ्याशीं तुला लग्न करायचं आहे ना ?

नलिनी : हो.

श्रीनिवास : मग असं तुला लिहिलंच पाहिजे.

नलिनी : एवढं लिहिलं म्हणजे आपली ताटातूट नाही ना होणार ?

श्रीनिवास : नाही होणार ! मग आपण जन्माचे साथीदार झालोच समज.

नलिनी : खरंच ? शपथ ?

श्रीनिवास : खरंच. तुझ्या गळ्याशपथ.

नलिनी : आतां माझ्या मनांतली हुरहुर नाहीशी झाली. मी विजयी झालें. अतिशय आनंद झाला मला—

पद

मनींची हुरहुर माझ्या, पार निमाली, चिंता नुरली
घेउं नको शपथ, गळ्याची ॥

गाठ गुंफिली तुझी नि माझी
परमेशानें जन्माआधीं

उकलुं शके का कुणी आणि अतां ती

झाली निरगांठ । सळ्या, घेउं नको शपथ.

[पद संपल्यावर लक्ष्मीबाई तावातावानें प्रवेश करून]

लक्ष्मीबाई : कोणत्या सटवीनें खोटं सांगितलं, जीभ झडेल मेलीची !

[नलिनीला जोधूं लागते]

नलिनी : [हळूच] माई आल्या.

श्रीनिवास : [हळूच] जोधूं नको.

नलिनी : [हळूच] आतां काय करूं ?

श्रीनिवास : [हळूच] मी काय सांगूं ?

नलिनी : [हळूच] माई आतां इथें येताल.

श्रीनिवास : [हळूच] येऊं दे.

नलिनी : [हळूच] मला मारतील तीं दोघ !

श्रीनिवास : [हळूच] फार चांगलं होईल.

नलिनी : [हळूच] असं हो काय ?

श्रीनिवास : [हळूच] मग मी काय करूं ?

नलिनी : [हळूच] मला तिकडे पोचवा.

श्रीनिवास : [हळूच] नकोरे बाबा. मी आपला झोपतो. [झोपतो]

नलिनी : [हळूच] तर मग मी सुद्धां इथेंच पत्र लिहितें. [पत्र लिहूं लागते]

लक्ष्मीबाई : गेली कुठें ही ? ते आल्यावर काय सांगूं त्यांना ! [पंत प्रवेश
करतात] कुठें आहेत वकील साहेब ?

हरिहरपंत : ते कसले येतात ? त्यांच्याच घरी एक भानगड उपस्थित झाली.

लक्ष्मीबाई : काय झालं ?

हरिहरपंत : काय व्हायचं ! वकीलसाहेबांची तरणीताठी पोर. त्यांच्या डोळ्यांदेखत शेजाऱ्याचा हात धरून गेली !

लक्ष्मीबाई : अगोबाई ! काय तरी बाई पोरी ह्या !

हरिहरपंत : हल्लींच्या मुर्लीपुढं बोलण्याची कांहीं सोय राहिली नाही.

लक्ष्मीबाई : पण ते एवढे कायदेबाज वकील ! खुन्याला सुद्धा फांसावरून खाली ओढून दोषमुक्त करणारे. त्यांनीं तिला कसं जाऊं दिलं ? एवढं कर्म कळलं नाही त्यांना ?

हरिहरपंत : तेवढं त्यांना कळत होतं म्हणूनच त्यांनीं तिला जाऊं दिलं !

लक्ष्मीबाई : म्हणजे त्यांना कळलं पण वळलं नाही असंच ना ?

हरिहरपंत : अग ती पोरगी होती सज्जन, वयांत आलेली. वकीलसाहेबांनीं जाणलं की इथे कायद्याचा मुर्तीच उपयोग होणार नाही. तेव्हां त्यांनीं त्यांची दम-छाटी करण्याचा प्रयत्न केला; तों उलट पोरिनेच त्यांना इंगा दाखवला. शेवटी वकील साहेबांनीं मूग गिळले नि वधूवरांना तोंडभर आशीर्वाद दिला.

लक्ष्मीबाई : बरं, जांबई तरी चांगला आहे का ?

हरिहरपंत : कसला चांगला ? बदसूर जोडपं आहे तें. ही चांगली प्रॅज्युएट हेडमास्त्रीण, तर तो मॅट्रिक फेल मोटरड्रायव्हर. पण संमति न देऊन काय करतात विचारे ? अग आमची नळू कुठें आहे ?

लक्ष्मीबाई : अहो नळू सुद्धा तुम्हीं म्हणतां तशी सज्जन नि वयांत आलेली आहे ना ?

हरिहरपंत : मोठ्यानें बोंबळू नको. तो ऐकेल. नळू आहे कुठें ?

लक्ष्मीबाई : मी आलें तेव्हां ती खोलींत नव्हती.

हरिहरपंत : तूं कुठें तडफडली होतीस तेवढ्यांत ? शांताबाईकडे गेली असशील !

लक्ष्मीबाई : नाही हो—मी—मी नळावर गेलें होतें कामाला.

हरिहरपंत : हीं तुमचीं कामं ऐन वेळेलाच कशीं उद्भवतात कोण जाणे ?

लक्ष्मीबाई : अहो, ही सनातन्यांशीं लग्न लावायला तयार आहे बरं का ! सात जन्म तपश्चर्या केली तरी असा वर मिळायचा नाही, असं ही म्हणत होती.

नलिनी : ऊं ! तें खोटं हेतं.

हरिहरपंत : मग काय, तुझा विचार तरी काय आहे ?

लक्ष्मीबाई : त्या गुंडाच्या गळ्यांत गळा घालायचा विचार असेल !

नलिनी : मला सनातन्यांशीं लग्न लावायचं नाही; नि श्रीनिवासशींही विवाह-बद्ध व्हायचं नाही.

लक्ष्मीबाई : शांतारामाच्या चाळींतल्या शांतारामपंतांशीं तरी...

नलिनी : त्यांच्याशीं नाही; कुण्णाशीं नाही. मी आजन्म अविवाहित राहाणार.

हरिहरपंत : अन्याऱ्या ! हें आणखी एक वेड तुझ्या डोक्यांत कुठून शिरलं ?

लक्ष्मीबाई : लग्न न करतां मुरळी का व्हायचं आहे तुला ?

हरिहरपंत : आज लग्न करायचं नाही म्हणशील आणि उद्यां तुझ्या मैत्रिणींचे याटलेले संसार आणि त्यांच्या अंगाखांद्यावरचं ब्रवितलंस, म्हणजे तुला पश्चात्ताप होईल.

नलिनी : अंगाखांद्यावरचं पाहून पश्चात्ताप व्हायला, मला दागिन्यांचा मुळीच सोस नाही.

हरिहरपंत : अग, अंगाखांद्यावरचं—म्हणजे सोन्यामोल्यांचे दागिने नव्हत, तर चालते बोलते अलंकार ! ते दुडुदुडु धावणारे अलंकार मिळाल्याशिवाय स्त्रीच्या जन्माचं साफल्य हेत नाही.

लक्ष्मीबाई : खरं म्हणतां तुम्हीं ! ते अलंकार, ते दंगामस्ती करणारे छोटेछोटे जीव नसतील तर स्त्रीला एकलेपणा विशेष जाणवतो. स्वानुभवावरून सांगतें मी ! आणि एकदा का तुझी तिशी उलटली...

हरिहरपंत : अन् ब्रत्तिशी पार पडली...

लक्ष्मीबाई : म्हणजे एकलेपणा असह्यच होतो.

हरिहरपंत : तोंडाचं बोलकं झालेल्या पुष्कळ कुमारिकांनीं, आयुष्याच्या उत्तरार्धांत लग्न केलेलीं आहेत. त्यांच्यापासून धडा घे. नल्लताई धडा घे !

नलिनी : धडा घेत नाही नि पासरीही घेत नाही. माझा एकदा निश्चय झाला तो कायम.

हरिहरपंत : [कपाळावर हात मारून] दुर्दैव आमचं ! आतां तो सनातने आला आणि त्यानें मुलगी पसंत आहे असं सांगितलें म्हणजे मी काय करूं ? कालच्या त्याच्या वर्तनावरून त्यालां मुलगी पसंत पडणार असंच वाटतं ! त्याला मुलगी नापसंत हेईल तर काय बहार हेईल ! बजरंगा, सनातन्याला तुझ्यासारखाच ब्रह्मचारी राहाण्याची सद्बुद्धि दे बाबा !

लक्ष्मीबाई : ' आम्हीं तुला मुलगी देत नाही ' असं त्याला सांगितलं तर ?

हरिहरपंत : तर तो माझ्या मिशांना कांदे बांधील नि तुझ्या झिंज्या उपटील.

लक्ष्मीबाई : अहो, तो सनातने आला, म्हणजे गोड गोड बोलून श्रीनिवासला इथें बोलवून आणूं. चांगला गुंड आहे तो. देऊं त्याला सनातन्याच्या अंगावर सोडून. त्याला नळ देण्याचं आमिष दाखवलं म्हणजे झालं !

हरिहरपंत : आणि ही सगळी सुंदोपसुंदी इथें व्हायची ! छान उपाय. त्यांत तुझ्या इच्छेप्रमाणें श्रीनिवास विजयी झाला, तर त्याला नलिनी द्यावी लागेल ना ? बस बस ! असंच करूं ! काय ग ? तुला श्रीनिवासशीं तरी कुठें लग्न करायचं आहे ? त्याच्याविरुद्ध तूं साक्ष देशीलच ! तो जर विजयी झाला तर, त्यानें अनधिकृतपणानें माझ्या घराला किंली चालवली असा त्हाच्यावर आरोप करून त्याला पोलिसांकडून धमकी देववतो आणि चाळीच्या भय्याकडून त्याला मुळीं चाळीबाहेर घालवून देतो [श्रीनिवास सनातन्याच्या वेप्रांत प्रवेश करतो] आलांत आपण ? बसा हवेतर खुर्चीवर. इथें घोडंविडं कांहींएक मिळायचं नाहीं.

श्रीनिवास : इथें घोडं कशाला हवं ? आपण एकदम वरतींतच घोडं आणूं. पंतप्रतिनिधि-नव्हे पंत, तुमची मुलगी मला पसंत आहे.

हरिहरपंत : आमची कालची नलिनी तुम्हांला पसंत पडली; पण आजची नलिनी पसंत आहे का ?

श्रीनिवास : हा काय प्रकार आहे ?

हरिहरपंत : [नलिनीकडे बोट दाखवून] हा असा प्रकार आहे.

श्रीनिवास : ह्या कोण ? आपण सिनेमानटी आहांत काय ?

लक्ष्मीबाई : अहो, ही सिनेमानटी नाही. ही आमची नल्ली, ऊर्फ नट.

श्रीनिवास : ह्यांचा कालचा पेहेराव...

हरिहरपंत : म्हाळसेसारखा होता. आजचा हा असा आहे. अन् हाच नेहमींचा आहे.

श्रीनिवास : तर मग ही मुलगी...

हरिहरपंत : तुम्हांला नाही पसंत पडायची. हिच्या एकेक खोड्या तुम्हांला सांगितल्या तर तुम्हीं आश्चर्यचकित व्हाल. अहो ही आपल्या वडिलांचा उपमर्द करते.

श्रीनिवास : स्पष्टवक्ती आहे म्हणाना !

हरिहरपंत : आपल्या आईला फडाफड उलटून बोलते.

श्रीनिवास : आई सावत्र आहे. सावत्र आई म्हणजे भांडणाची पेटलेली खाई. हें असं चालायचंच.

हरिहरपंत : ही नाटक-सिनेमा पाहायला जाते.

श्रीनिवास : आपल्या नेत्रकर्णादि इंद्रियांचा योग्य उपयोग करते.

हरिहरपंत : अश्लील कादंबऱ्या वाचते.

श्रीनिवास : आपल्या ज्ञानांत भर टाकते.

हरिहरपंत : हॉटेलांत जाऊन चहा दोसते...

श्रीनिवास : घरांत सावत्र आई असल्यामुळें न शमलेली तहान बाहेर भागवते.

हरिहरपंत : तें सुद्धा हिंदूच्या हॉटेलांत नव्हे. अस्सल इराण्याच्या.

श्रीनिवास : मुलगी फार पुरोगामी आहे. वाहवा ! वाहवा !

हरिहरपंत : इतकं ऐकून सुद्धा ही मुलगी तुम्हीं नापसंत करीत नाही ?

श्रीनिवास : ह्या मुलीला चौफेर ज्ञान आहे. मला शेंकडा शंभर टक्के पसंत आहे ही.

हरिहरपंत : तर मग पुढें ऐका. तिला इथें ठेवून, ह्या नि त्या दाराला आंतून आणि ह्या दाराला बाहेरून एवढीं मोठी कुलपं जरी लावली, तरी सुद्धा ही रोजारी राहणाऱ्या गुंडांच्या खोलींत, रात्री अपरात्री, आमचा झोळा चुकवून वारंवार जाते.

श्रीनिवास : अहाहा ! श्रीशिवाजी महाराज औरंगजेबाच्या कैदखान्यांतून आग्याहून असेच निसटले. ही मुलगी मुधा, तुमच्या हातावर तुरी देऊन, वाटाण्याच्या अक्षता देण्यासाठी तशीच निसटते. वा वा ! काय ही प्रचंड बुद्धिमत्ता ! अशा मुलीशीं मी आत्तां सुद्धा लग्न करायला तयार आहे.

नलिनी : पण मी तुमच्याशीं लग्न करायला तयार नाहीं.

श्रीनिवास : कां हो ?

नलिनी : सनातने, मी तुम्हांला निश्चिंत सांगतं, प्राण गेल्या तरां मी तुमच्या ह्या जंगलांत प्रवेश करणार नाहीं.

श्रीनिवास : कां हो पंत ?

हरिहरपंत : काय आहे तें तुम्हांच पाहा.

श्रीनिवास : मला प्रथम मुलगी देण्याचं कबूच केलंत. मुलगी मला पसंत पडली म्हणून मी लग्नाची तयारीही केली आज. कार्यस्थळ ठरवलं. कापडचोपड खरेदी केलं. दागदागिन्यांची ऑर्डर दिली. मी ब्रह्मचर्याश्रमांतून गृहस्थाश्रमांत यायचा म्हणून न्हाव्याला सुद्धा बोलावून ठेवला. इतकं झाल्यावर मुलगी देण्याचं नाकारतां ? माझी द्रव्याची नि अबरूची नुकसानी करतां काय ? मला मुलगी देतां का मी पोलिसांत वर्दी देऊं ? तुम्हांला तुमच्या करड्या केसांची अन्न गळायची आहे कीं नाहीं ?

हरिहरपंत : ह्यांचेकडील द्रव्याचे नि वस्त्रप्रावरणांचे डोंगर लक्षांत आण आणि माझे आई, यांच्याशीं लग्न लावायला तयार हो.

नलिनी : पण बाबा, माझं लग्न झालं आहे.

हरिहरपंत : हो का ? केव्हां ? कुणार्शी ?

नलिनी : म्हणजे उद्यां होणार आहे, त्या श्रीनिवासशीं. माझं त्यांच्यावर प्रेम आहे.

श्रीनिवास : पंत पंत, काय चाललं आहे हे ? देऊं मी पोलिसांत वर्दी ?

हरिहरपंत : नका हो देऊं !

श्रीनिवास : तर मग मला मुलगी द्या ! नाहींतर हा सनातने चाल्ल्या.

हरिहरपंत : हें पाहा सनातने, असे रागावूं नका. अशा प्रसंगीं मी तरां काय करूं हो ?

श्रीनिवास : आपली मुलगी मला द्या.

नलिनी : बाबा, तुम्हीं ह्यांच्याशीं माझं लग्न लावलंत, तर मी त्यांच्या उंबरठ्या-वरच डोकं फोडून प्राण देईन.

हरिहरपंत : सनातने, मी तुम्हांला मुलगी न देतां नुकसानभरपाई देतो.

श्रीनिवास : किती रक्कम द्याल ?

हरिहरपंत : आपली उडी केवढी आहे ?

श्रीनिवास : माझी वाघाची उडी आहे. नुकसान भरपाई म्हणून कमीतकमी रोख चार हजार रुपये पाहिजेत मला.

हरिहरपंत : जय बजरंग ! अहो श्रीनिवास, धांवा हो धांवा ! हा सनातन्या पाहा तुमच्या नलिनीला घेऊन चालला.

लक्ष्मीबाई : श्रीनिवास त्वरा करा, नाहीपेक्षां नल्लू तुमच्या हातची गेलीच ! ह्या सनातन्याचे पांच पाट काढून, त्याला वाटेला लावा; निकाल लावा हो त्याचा.

श्रीनिवास : श्रीनिवास म्हणजे शेजारचा गुंड ! कोण कुणाचा निकाल लावतो तें थोड्याच वेळांत तुम्हांला दाखवतो. हॅट ! दणका देतो त्याला [आपल्या ब्लॉक-मध्ये येऊन] तूं श्रीनिवास ? माझ्या वधूवर तुझा डोळा ? [नेहमींच्या आवाजांत] डोळा न ठेवायला तिचं लग्न थोडंच झालेलं आहे ? ती माझी नि मी तिचा. [सनातनेच्या आवाजांत] ती कुणाची हें आपण द्वंद्वयुध्दानेंच ठरवूं या. [दंड थोपटतो; आरडा ओरड करतो] मर; मर, श्रीनिवास, मर आपल्या प्रेयसी-साठीं. [मारामारी सुरू होते]

नलिनी : मी जावें श्रीच्या मदतीला. [नलिनी जाऊं लागते. पंत व लक्ष्मीबाई तिला धरून ठेवतात.]

श्रीनिवास : [नेहमींच्या आवाजांत] मेलों मेलों. [सनातनेच्या आवाजांत] पुरे ? पुरे ? [पंत हसतात] नलिनी हवी काय ? ही घे नलिनी ! [गादी झोडपतो] घे ! [नेहमींच्या आवाजांत. आतां नाहीं माझ्यानें धीर धरवत. मरतो मी !] पडल्याचा आवाज करतो. इकडे नलिनी बेशुद्ध पडते. श्रीनिवास पंतांकडे येतो] निकाल लावला त्या श्रीनिवासचा [पंत व लक्ष्मीबाई हताश

होतात. बेशुद्ध पडलेल्या नलिनीला पाहून] नळ, नळ, शुद्धीवर ये. अरे बघतां काय ? कुणी तरी पाणी घेऊन या. [लक्ष्मीबाई पाणी आणून नलिनीच्या तोंडावर शिंपडते. नलिनी शुद्धीवर येते. परंतु सनातन्याला पाहतांच किंचाळी मारून पुन्हा बेशुद्ध पडते. [श्रीनिवास नेहमींच्या आवाजांत] नळ माझ्याकडे पाहा. ओळखलं नाहीस का मला ? मी, मी तो श्रीनिवास. [श्रीनिवास दाढीमिशा व डोक्याचा फेरा काढतो. नलिनी हसू लागते. पंत संतापतात]

हरिहरपंत : अरे धटिंगणा ! तू का तो ? बरा सापडलास माझ्या कचाट्यांत. अग जा. नाक्यावरच्या पोलिसाला बोलावून आण.

लक्ष्मीबाई : मी रात्रीची रस्ते चुकते. आपणच जा.

हरिहरपंत : हा तेवढ्यांत पळून गेला तर ?

लक्ष्मीबाई : पळून जातो आहे ! बांधून ठेवीन त्याला इथे !

हरिहरपंत : तुला आवरेल का तो ?

लक्ष्मीबाई : [पदर कसून] कशी झाले तरी खेडेगांवांतली मुलगी आहे मी; चांगली दणकट. [पंत जाऊ लागतात]

श्रीनिवास : पंत, तुम्ही निर्धास्तपणाने जा. मी कुठेही पळून जात नाही. आणि गेलेंच तर तुमच्या मुलीला बरोबर घेऊनच जाईन !

लक्ष्मीबाई : पाहतां काय ? तुम्ही बजरंगाचे नांव घ्या आणि जा !

श्रीनिवास : पंत, तुम्ही जाच टाप्यावर. नि त्या पोलिसाला, हे तुमच्या मुलीच्या सहीचे मला आलेले एवढे पत्रही दाखवा. जा.

[पत्र पंतांना देतो. ते वाचू लागतात]

नलिनी : बाबा चप्पा देऊं का ?

हरिहरपंत : काहीं नको. माझी दृष्टि चांगली स्वच्छ झाली आहे.

श्रीनिवास : म्हणे पोलिसांत जातो. कुणाला देतां ह्या धमक्या ? अं ?

लक्ष्मीबाई : काय लिहिलं आहे हो पत्रांत ?

हरिहरपंत : डोंबल तुझं नि माझं !

लक्ष्मीबाई : म्हणजे काय बाई ?

हरिहरपंत : ह्याच्यांत असा मजकूर आहे की त्यामुळे पोलिसांचा बाप जरी आला तरी ह्याच कांहींएक वाकडं होणार नाही. काटे तुम्ही एवढी शेजारीपाजारी असतांना ह्याला पत्र पाठवून लिखाणांत कशाला गुंतलीस ?

लक्ष्मीबाई : लिखाणांत गुंतली का ? आणा तें पत्र इकडे [पत्र फाडून खाते] जा आतां पोलिसांत फिर्याद करा.

श्रीनिवास : तें पत्र जरीं तुम्ही खाहंत तरी मुळांच चिंता नाही. मला हिचीं असलीं सतराशेंसाठ पत्रं आलेलीं आहेत.

नलिनी : हो. मीं पाठवलीं आहेत.

श्रीनिवास : मी तीं सगळीं फाईल करून ठेवलीं आहेत.

नलिनी : त्यांतलीं बरींच रजिस्टर्ड आहेत.

श्रीनिवास : शिवाय हिचे आणि माझे एकत्र काढलेले निरनिराळ्या पोझिशनचे अनेक फोटो आहेत माझ्याजवळ.

नलिनी : ह्यांच्याकडे त्या फोटोंचा तयार केलेला एक मोठा आल्बमच आहे टेबलाच्या डोंवरमध्ये.

श्रीनिवास : परवां आपला हातांत हात घालून काढलेला फोटो फार सुंदर निघाला आहे बरं का ! आपण ब्लॉक करून घेऊं त्याचा.

हरिहरपंत : तें सगळं ठीक आहे. आतां पुढं तुझं काय म्हणणं आहे ?

श्रीनिवास : दुसरं कांहीं नाही ! ज्या ज्या ठिकाणीं आपण आपल्या मुलीचं लग्न ठरवायला जाल त्या त्या ठिकाणीं आमचा एकत्र काढलेला एक फोटो आणि हिचं मला आलेले एक पत्र हीं रजिस्टर करून पाठवून देईन.

नलिनी : मग मला माळ बालयला कोण तयार हेतो तें पाहूं या !

श्रीनिवास : तेव्हां निमृटपणानें आपली मुलगी मला द्या.

नलिनी : माझे ह्यांच्याशीं सरळपणानें लग्न लावा.

हरिहरपंत : काय ग ? आतां काय करायचं ?

लक्ष्मीबाई : माझं डोकं मुळींच चालत नाहीसं झालं ! समजा, ह्याला नाही मुलगी दिली तर ?

हरिहरपंत : तर ? ही वयांत आलेली असल्यामुळं वकीलसाहेबांसारखीच माझी मुद्दा स्थिति होईल.

लक्ष्मीबाई : ह्याला मुलगी द्यायला तरी हरकत नाही. पण ह्यानें डह्या मारला आहे ना ?

हरिहरपंत : छे छे ! जाणून बुजून चोराला जांवई कसा करायचा ?

नलिनी : श्रीनिवास, आपण रजिस्टर लग्न करायचं वरं का ! खर्च कमी येतो त्याला.

श्रीनिवास : आणि जास्त खर्च करायला पैसा आहे कुणा लेकाजवळ ?

हरिहरपंत : तुमचे बँकेत पैसे नाहीत ?

श्रीनिवास : एक पै मुद्दा नाही.

हरिहरपंत : मग परवांच्या रात्रीचे ते रोकड पन्नास हजार ?

श्रीनिवास : आपण श्रीमंत आहोत असं दाखवण्यासाठी मी खोटं बोळखं होतो.

हरिहरपंत : तुमची बँकेतली नोकरी अद्याप कायम आहे तर ?

श्रीनिवास : तुम्हीं स्वतः जाऊन वाटेल त्या गोष्टी सांगितल्या डायरेक्टरांना ! पण प्रत्यक्ष तपासणी करतां कांहींच अफरातफर आढळली नाही त्यांना. उलट माझं सर्व काम अपटुडेट असल्यामुळं त्यांनीं मला खूप होऊन दहा रुपये विशेष वाढ दिली आणि वरची ग्रेड मिळाली मला.

हरिहरपंत : वा वा ! मग असला जांवई कोणता गाढव नापसंत करणार ! का हो, हें तरी वरं आहे का ?

श्रीनिवास : आपल्या गळ्याशपथ !

हरिहरपंत : काय ग, तुला पसंत आहे ना हा जांवई ?

लक्ष्मीबाई : अहो, असा जांवई मिळायला भाग्य लागतं भाग्य !

नलिनी : पण हे गुंड आहेत.

हरिहरपंत : असल्या धकाधकीच्या काळांत असला तगाडा मनुष्यच टिकाव धरील.

नलिनी : जंटल्मन डाकू आहेत हे !

हरिहरपंत : डाकूगिरी केल्याशिवाय जगांत चालतच नाही मुळीं. बोल्ड नको तूं ! मला हा जांवई पसंत आहे. तुला विचारतो कोण ? अग किती वाजले बरं ?

लक्ष्मीबाई : दहाला एक मिनिट कमी आहे.

हरिहरपंत : आतांच सुमुहूर्त आहे. ये ये नळू. आतां तुमचा हस्तसंयोग करतो आणि नंतर कचेरींत जाऊन लग्न रजिस्टर करतो.

लक्ष्मीबाई : इश्रा ! रजिस्टर लग्न ? त्या पेक्षां...

हरिहरपंत : अग गप ! त्याला कमी खर्च येतो.

लक्ष्मीबाई : बाई बाई ! [पंत नलिनीचा हात श्रीनिवासच्या हातांत देतात. लक्ष्मीबाई मधला दरवाजा उघडते] नळू, तुम्हा दोघांचं लग्न व्हायला कारण झालेला हा मधला दरवाजा आतां निर्धास्तपणानें उघडा ठेवायचा बरं का !

नलिनी : पण माई, नेहमीं नाहीं हं उघडा ठेवायचा.

[श्रीनिवास आपल्या बॅलॅकमध्ये जातो.
त्याच्या मागोमाग नलिनी जाते.]

लक्ष्मीबाई : अग अग, बाकीचे विधी राहोत मेले. निदान नांव तरी घे.

हरिहरपंत : शिकवा आतां तिला सगळं !

नलिनी : मला बाई लाज वाटते.

लक्ष्मीबाई : हं पुरे पुरे !

नलिनी : माई, ऐका हं. समोरच्या कोनाड्यांत भाकरीचे तुकडे, श्री आणि मी इकडे आणि तुम्ही तिकडे. [दार लावते, सर्व हसतात]

श्रीनिवास : नळू, आतां जरा गंमत करतो हं ! [आपल्या हाताचं मोठ्यन्नं चुंबन घेतो]

लक्ष्मीबाई : [ऐकून] ऐका, ऐका, आपल्या बायकोला कशी खूप ठेवावी तें जांवयापासून तरी शिका. [नलिनी खदखदां हसते]

हरिहरपंत : [खुर्चीवर बसून] काय शिका ? शिका काय ? नवऱ्याला कसा खूप ठेवावा हं लेकीपासून तूंच शीक प्रथम. [श्रीनिवास पुन्हा हाताचें चुंबन घेतो.] आपल्याला जांवई पण जांवई मिळाला बरं का ! [पंत लक्ष्मीबाईचा मुका घेऊं जातात]

लक्ष्मीबाई : इश्रा ! [लक्ष्मीबाई आंतल्या खोलींत जाते. तिच्या मागोमाग पंत जाऊं लागतात]

पडदा पडतो.

श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।

ज्यांचीं राजकीय भविष्यें
तंतोतंत खरीं ठरलीं
त्या वीर सावरकरांचे
तेजस्वी मराठी ग्रंथ—

१८९७ चें स्वातंत्र्यसमर	रु. १२॥
हिन्दुराष्ट्र-दर्शन	६
हिन्दुपदपातशाही	५
हिन्दुत्वाचे पंचप्राण	३
हिन्दुत्व	२॥
तेजस्वी तारे	२
सिंहगड	॥
बाजी प्रभू	॥
रानफुलें	२
चाफेकर-रानडे	॥

प्राप्ति- | ग. पां. परचुरे-प्रकाशन-मन्दिर
स्थळ | गोरेगांवकर चाळ क्र. २, गिरगांव, मुंबई ४
